

BP ANDRZEJ SUSKI

Toruń

Wydania średniowiecznych rękopisów liturgicznych typu *Libri ordinarii*

Editions of the Medieval Liturgical Manuscripts of the Type of *Libri ordinarii*

Abstrakt

Wydania średniowiecznych rękopisów liturgicznych typu *libri ordinarii* wskazują na wzrastające zainteresowanie tymi źródłami ze względu na ich znaczenie dla badań historycznych, tak w zakresie liturgii, jak i kultury okresu średniowiecza (muzyki, sztuki, architektury, obyczajowości). Księgi te powstawały na użytek zakonów i diecezji, a ich celem było unormowanie miejscowych zwyczajów w ramach roku liturgicznego. *Libri ordinarii* pojawiły się w połowie XI wieku, gdy już używano mszałów, brewiarzy i pontyfikałów, zaś ich rozwój trwał do Soboru Trydenckiego, który dokonał reformy liturgii. Najbardziej produktywnym czasem był wiek XIII i XIV.

Słowa kluczowe: rękopis, *Libri ordinarii*, liturgia, księga liturgiczna, historia liturgii.

Abstract

The editions of medieval liturgical manuscripts of known as the *libri ordinarii* indicate a growing interest in these sources due to their importance for historical research, both in the field of the liturgy itself and of the culture of the Middle Ages (music, art, architecture, customs). These books were created for the use of religious orders and dioceses, and their purpose was to normalize the local customs within the frame of the liturgical year. *Libri ordinarii* appeared in the middle of the 11th century, when the missals, breviaries and pontif-

icals were already in use, and their development continued until the Council of Trent, which reformed the liturgy. The most productive time were the 13th and 14th centuries.

Keywords: Manuscript, *Libri ordinarii*, Liturgy, Liturgical Book, History of the Liturgy.

Wprowadzenie

*Libri ordinarii*¹, mające charakter opisowy i zarazem normatywny, należą do piśmiennictwa prawnoliturgicznego². Księgi te powstawały na użytek zakonów i diecezji, a ich celem było unormowanie miejscowych zwyczajów w ramach roku liturgicznego. Księgi zakonne odnosiły się do całych kongregacji lub poszczególnych opactw czy klasztorów, zaś księgi diecezjalne miały na uwadze określoną diecezję, w szczególności kościół katedralny lub kolegiacki z ich kapitułami. Jedne i drugie były wydawane przez kompetentne władze kościelne, które zobowiązywały podległe im ośrodki do posiadania tych ksiąg i sprawowania liturgii według ich wskazań, czego przykładem jest uchwała synodu w Auxerre za czasu bpa Mikołaja (1261 r.): *in singulis ecclesiis liber, qui dicitur Ordinarius, habeatur, quo sacerdotes respiciant singulis diebus ante vesperam incoptionem, ut ipsas vespertas, matutinas, et officium diei sequentis faciant et exequantur, juxta Ordinarii instructionem*³.

W średniowieczu mianem *ordinarium* lub *ordinarius* określano księgę⁴, *in quo contineatur, quid et quando et quomodo cantandum sit vel legendum, Chorus re-*

¹ Ogólne wprowadzenia do *libri ordinarii*: Edward B. Foley. 1988. „The «Libri Ordinarii». An Introduction”. *Ephemerides Liturgicae* 102: 129–137; Aimé-Georges Martimort. 1991. *Les «ordines», les ordinaires et les cérémoniaux* (Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental 56). Turnhout: Brepols, 51–85; Éric Palazzo. 1993. *Le Moyen Âge: des origines au XIII siècle* (Histoire des livres liturgiques). Paris: Beauchesne, 228–235; Józef W. Boguniowski. 2001. *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Unum, 150–158; Jüren Bärsh. 2005. „Liber Ordinarius. Zur Bedeutung eines liturgischen Buchtyps für die Erforschung des Mittelalters”. *Archa Verbi* 2: 9–58; Tilmann Lohse. 2015. „Éditer des libri ordinarii. Réflexions et suggestions autour d’un type particulier de livres liturgiques”. *Revue Mabillon* 26: 155–177; Jan Miazek. 2019. Wprowadzenie. W *Libri Ordinarii. Przewodnik po rękopisach* (Fontes Scrutari 5). Red. Andrzej Suski, 25–35. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

² Jüren Bärsh. 2011. *Libri Ordinarii als rechtsrelevante Quellen. Zum normativ rechtlichen Charakter hoch- und spätmittelalterlicher Gottesdienstordnungen*. W *Pragmatische Quellen der kirchlichen Rechtsgeschichte* (Rechtsgeschichtliche Schriften 28). Red. Hanns P. Neuheuser, 277–308. Köln: Böhlau Verlag; Jean-Baptiste Lebigue. 2012. „Mos orandi. La législation des usages liturgiques au Moyen-Âge (XII–XIV s.)”. *Revue de l’histoire des religions* 229: 349–373.

³ Charles Du Fresne Du Cange. 1733. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*. T. 4. Parisiis: kol. 746 (przy słowach: *Ordinarium, vel Ordinarius*).

⁴ Oprócz nazw *Ordinarium/Liber ordinarius* występują też inne określenia dla ksiąg tego rodzaju: *Agenda, Breve, Breviarium, Breviarium ecclesiastici ordinis, Breviarium officiorum, Cæremo-*

*gendus, campanæ pulsandæ, luminare accendendum, etc.*⁵ Pisma tego rodzaju precyzują też rangę święta, kolor szat liturgicznych, obrzędy związane ze czcią relikwii, szlaki imiejsca procesji oraz podają inne szczegóły, których na ogół brak w księgach liturgicznych. Obecnie wyróżnia się *libri ordinarii* w sensie ścisłym i dokumenty powiązane z nimi⁶. Do pierwszej grupy zaliczane są te księgi, które wykazują znamienne i wspólne dla nich cechy:

- w najmniejszych szczegółach opisują zwyczaje liturgiczne dokładnie określonej katedry, kolegiaty, parafii, klasztoru czy kongregacji;
- w precyzyjny sposób uwzględniają wszystkie cykle roku liturgicznego (*temporale* i *sanctorale* traktowane są przemiennie lub rozłącznie), punktując w nich celebracje przewidziane na poszczególne dni, obejmujące tak *Officium*, jak i Mszę;
- z reguły przytaczają jedynie *incipit* śpiewów, modlitw i czytań według ich kolejności w celebracji oraz zamieszczają towarzyszące rubryki, niekiedy bardzo obszerne, określające szczegółowo czynność liturgiczną;
- jako księgi używane do konsultacji przed liturgią, a nie w samej celebracji liturgicznej, mają postać uboższą niż księgi liturgiczne tak pod względem zdobnictwa, jak i pisma.

Głównym adresatem ksiąg typu *libri ordinarii* był *cantor*⁷, pełniący funkcję ceremoniarza, który przygotowywał liturgię na dany dzień i nią kierował.

Libri ordinarii pojawiły się w połowie XI w., gdy już używano mszałów, brewiarzy i pontyfikałów, zaś ich rozwój trwał do Soboru Trydenckiego, który dokonał reformy liturgii. Najbardziej produktywnym czasem były wieki XIII i XIV. Zmiany zachodzące w liturgii uwzględniano w uzupełnieniach do ksiąg powstałych wcześniej lub w nowych księgach, gdzie na wstępie uzasadnia się potrzebę kolejnego opracowania, ale też wyraża pragnienie zachowania i potwierdzenia lokalnych zwyczajów liturgicznych.

niale, *Consueta, Consuetudines, Directorium chori, Instructio ecclesiastici ordinis, Liber Cæremoniarum, Liber consuetudinum, Liber ordinalis, Liber ordinarius, Liber pol(l)iticus, Liber usuum, Manuale, Mores, Observantia, Ordinale, Ordo divini officii, Ordo ecclesiae, Ordo ecclesiasticus, Ordo officiorum, Usus psallendi libros seriemque legendi, Usus/Usum.*

⁵ Cytat pochodzi z tekstu datowanego na 1208 r. Zob. Charles Du Fresne Du Cange, *Glossarium*, kol. 746. Przegląd współczesnych prób zdefiniowania omawianych ksiąg zamieszcza Foley. 1988. „The «Libri Ordinarii». An Introduction”, 130–132.

⁶ Foley. 1988. „The «Libri Ordinarii». An Introduction”, 132–133; Gionata Brusa. 2022. *Introduzione. W Liber qui dicitur ordinarius. Inventario dei manoscritti (Veritatem Inquirere 8)*. Red. Andrzej W. Suski, Manlio Sodi, Gionata Brusa, 11–12. Roma: Edusc.

⁷ Margot E. Fassler. 1985. „The Office of the Cantor in Early Western Monastic Rules and Customaries: A Preliminary Investigation”. *Early Music History* 5: 29–51; Franz K. Prassl. 1996³. *Kantor, Kantorin*. W *Lexikon für Theologie und Kirche*. T. 5. Red. Walter Kasper, 1205. Freiburg im Breisgau: Herder.

Znaczenie „ksiąg zakrystii” dla badań historycznych zaczęto doceniać coraz bardziej z początkiem XX w.⁸, kiedy odkryto w nich kopalnię wiedzy dotyczącej zarówno historii liturgii⁹, jak i historii średniowiecznej kultury (muzyki, sztuki, architektury, obyczajowości)¹⁰. Wydatnie przyczyniły się do tego edycje rękopisów typu *libri ordinarii*¹¹, ułatwiające wgląd w ich treść. Katalog niniejszy służy pomocą w ogólnym rozeznaniu wydanych źródeł, które stały się podstawą licznych monografii i opracowań. Zapewne z czasem będzie on aktualizowany, ponieważ jeszcze wiele innych rękopisów oczekuje na wydanie¹².

⁸ Tilmann Lohse. 2012. Stand und Perspektiven der Liber Ordinarius-Forschung. W *Liturgie in mittelalterlichen Frauenstiften. Forschungen zum Liber Ordinarius* (Essener Forschungen zum Frauenstift 10). Red. Klaus G. Beuckers, 215–255. Essen: Klartext. Na uwagę zasługuje inicjatywa *Cantus Network: Libri ordinarii of the Salzburg metropolitan province* (– digitalna wersja wydań wszystkich ksiąg typu *libri ordinarii* prowincji kościelnej Salzburga).

⁹ Franciszek Wolnik. 1998. „Diecezjalne i zakonne Libri Ordinarii źródłem do badania średniowiecznej liturgii śląskiej”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 18: 189–211; Jüren Bärsch. 1998. „Libri Ordinari – bemerkenswerte rheinisch-westfälische Zeugnisse des gottesdienstlichen Lebens im Mittelalter. Liturgiewissenschaftliche Anmerkungen aus Anlass der Veröffentlichung des ältesten Liber Ordinarius der Kölner Stiftskirche St. Aposteln”. *Annalen des Historischen Vereins für Niederrhein* 201: 245–253; Helmut J. Sobeczko. 2012. *Liber ordinarius* jako źródło do badań nad liturgią przedtrydencką. W *Powrót do źródeł. Metodologia i teologia w badaniach źródeł liturgicznych* (Ad fontes liturgicos 1). Red. Janusz Mieczkowski, Przemysław Nowakowski, 51–73. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Wydawnictwo Naukowe.

¹⁰ Éric Palazzo. 1992. „Les ordinaires liturgiques comme sources pour l’historien du Moyen Âge. A propos d’ouvrages récents”. *Revue Mabillon* 3: 233–240; Helmut J. Sobeczko. 1997. *Liber Ordinarius* z 1563 roku jako źródło do badań nad muzyką kościelną. W *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21–22.11.1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu* (Sympozja 23). Red. Remigiusz Pośpiech, 75–106. Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego; Helmut J. Sobeczko. 1998. Der Liber Ordinarius der Breslauer Kathedrale von 1563 und seine Ortsangaben für die Feier der Liturgie. W *Heiliger Raum, Architektur, Kunst und Liturgie in mittelalterlichen Kathedralen und Stiftskirchen* (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 82). Red. Franz Kohlschein, Peter Wünsche, 187–206. Münster: Aschendorff Verlag; Pascal Collomb, Le Liber Ordinarius: un livre liturgique, une source historique. W *Comprendre le XIII siècle. Mélanges offerts à Marie-Thérèse Lorcin*. Red. Pierre Guichard, Danièle Alexandre-Bidon, 97–109. Lyon: Presses universitaires de Lyon; 2015. *Unitas in pluralitate: Libri Ordinarii als Quelle für die Kulturgeschichte* (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 103). Red. Louis van Tongeren, Charles Caspers. Münster: Aschendorff Verlag; Franciszek Wolnik. 2016. „Rękopisy liturgiczne źródłem do badań historycznych”. *Liturgia Sacra* 22: 69–86.

¹¹ Przed trzydziestu laty listę wydań zamieścił Martimort. 1991. *Les «ordinates», les ordinaires et les cérémoniaux*, 54–61. Brak w niej jednak odniesień do rękopisów.

¹² Zob. wykazy rękopiśmiennych *libri ordinarii*: Moines de Solesmes. 1957. *Le Graduel Romain. Édition critique*. T. 2: *Les Sources*. Solesmes: Abbye Saint-Pierre, 189–196; Jean Dufrasne. 1959. *Les ordinaires manuscrits des églises séculières conservés à la Bibliothèque Nationale de Paris*. Paris. Diss. msp.; Giacomo Baroffio, Manlio Sodi, Andrzej Suski. 2018. „I libri ordinari di origine italiana. Guida ai manoscritti pretridentini. Catalogo e bibliografia”. *Latinitas* 6: 67–86; Andrzej Suski. Red. 2019. *Libri Ordinarii. Przewodnik po rękopisach*; Andrzej W. Suski. 2022. *Catalogo*. W *Liber qui dicitur ordinarius. Inventario dei manoscritti*, 19–227.

Lista wydanych rękopisów

Aachen [D]

[1] Domarchiv, ms. G.1 [XLI-133 Ba]: *Ordinatio chori regalis ecclesiae Beatae Mariae Virginis Aquisgranensis*. Perg., ff. 98, mm 300 × 220, kol. 2. XIV. Niemcy (Aachen, St. Marien, katedra). Wyd. (częściowe: ff. 1r–53r): Andreas Möhling. 2016. Kirchenraum und Liturgie. Der spätmittelalterliche Liber Ordinarius des Aachener Marienstift (Bonner Beiträge zur Kirchengeschichte 29). Köln – Weimar – Wien: 34–176.

Aargau [CH]

[2] Aargauischen Kantonsbibliothek, ms. BNQ 52: *Breviarium ordinis divini officii*. Perg., ff. 113, mm 265 × 185. XIV 3/4 (1370). Szwajcaria (Zurzach). Wyd.: Peter Wittwer. 2004. Der Zurzacher Liber Ordinarius und seine Beziehungen zur Marbacher Liturgie. Aargauische Kantonsbibliothek Aarau Handschrift Ms BNQ 52 um 1370 (Spicilegium Friburgense 40). Fribourg Suisse.

Aix-en-Provence [F]

[3] Bibliothèque municipale, ms. 271: *Institutiones Aquensis Metropolitanae Ecclesiae*. Perg., ff. 198, mm 265 × 200. XIV 3/4 (p. 1362–XV 1/4). Francja (Aix-en-Provence). Wyd.: (częściowe): Ulisse Chevalier. 1918. Institutions liturgiques de l'église d'Aix, XIII–XIV siècles (Bibliothèque Liturgique XV). Paris.

Amiens [F]

[4] Bibliothèque municipale, ms. 184: *Liber ordinarius Ambianensis Ecclesiae*. Perg., ff. 355, mm 340 × 235. XIII–XIV (1297–1302). Francja (Amiens, katedra). Wyd.: Georges Durand. 1934. Ordinaire de l'église Notre-Dame cathédrale d'Amiens par Raul de Rouvroy (1291) (Mémoires de la Société des Antiquaires de Picardie. Documents inédits concernant la Province). Paris – Amiens.

[5] Bibliothèque municipale, ms. 185: *Ordinarium ecclesiae Sancti Martini de Gemellis*. Perg., ff. 68, mm 252 × 168. XIII 3/4. Francja (Amiens, Saint-Martin-aux-Jumeaux, augustianie). Wyd.: Georges Durand. 1934. Ordinaire de l'église Notre-Dame cathédrale d'Amiens par Raul de Rouvroy (1291) (Mémoires de la Société des Antiquaires de Picardie. Documents inédits concernant la Province). Paris – Amiens.

Aosta [I]

[6] Biblioteca Capitolare, ms. 54 (ff. 93r–240v): *Liber ordinarius*. Pap., mm 287 × 208. XV 3/4 (1470). Włochy (Aosta, katedra). Wyd.: Robert Amiet, Lin Colliard. 1978. L'ordinaire de la cathédrale d'Aoste (Bibliothèque Capitulare. Cod. 54, fol. 93–240) (Monumenta Liturgica Ecclesiae Augustanae 4). Aoste.

Arras [F].

- [7] Bibliothèque municipale, ms. 230 [cat. 907]: *Ordinarium abbatiae Sancti Vedasti*. Perg., ff. 145, mm 160 × 105, kol. 2. XIV 1/4. Francja (Arras, St-Vaast, benedyktyni). Wyd.: Louis Brou. 1954–1955. The Monastic Ordinale of St. Vedast's Abbey, Arras (Arras, Bibliothèque Municipale, Ms 230 (907) of the Beginning of the 14th Century) (Henry Bradshaw Society LXXXVI–LXXXVII). London.

Asti [I]

- [8] Archivio Capitolare, ms. 4 (ff. 142r–162r): *Usus secundum consuetudines Ecclesiae Astensis*. Perg., mm 338 × 233. XIV 1/4 (1302). Włochy (Asti). Wyd.: Mauro Sobrino. 2003. Usus secundum consuetudines Ecclesiae Astensis. Introduzione ed edizione semidiplomatica come testo unico del manoscritto 04 dell'Archivio Capitolare di Asti, (fogli 143r–164v). Romae. Thesis ad lauream. Pontificio Ateneo S. Anselmo.

Bamberg [D]

- [9] Staatliche Bibliothek, ms. Lit. 116 [Ed.IV.1]: *Breviarium de ordine divini officii secundum consuetudinem Bambergensis Ecclesiae*. Perg., ff. 59, mm 269 × 195. XIII 1/4. Niemcy (Bamberg, katedra). Wyd.: Edmund Karl Farrenkopf. 1969. Breviarium Eberhardi cantor. Die mittelalterliche Gottesdienstordnung des Domes zu Bamberg (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 50). Münster.
- [10] Staatliche Bibliothek, ms. Lit. 119 [Ed.VI.3]: *Verus ordinarius gloriosae et prestantissimae ecclesiae collegiatae Sanctorum Mauritii et Mariae Magdalena*. Pap., ff. 207, mm 230 × 171. XVI 2/4 (1532). Niemcy (Halle, St. Moritz und Maria Magdalena, kolegiata). Wyd.: Matthias Hamann. 2014. Der Liber Ordinarius Hallensis 1532 (Staatsbibliothek Bamberg, Msc. Lit. 119). Liturgische Reformen am Neuen Stift in Halle an der Saale unter Albrecht von Brandenburg (Jerusalem Theologisches Forum 27). Münster.

Barcelona [E]

- [11] Archivo de la Corona de Aragón, ms. San Cugat 46: *Consuetudines monasterii Sancti Cucuphatis*. Perg., ff. 191, mm 265 × 185, kol. 2. XIII 1/4 (1219–1221). Hiszpania (Sant Cugat del Vallès, benedyktyni). Wyd.: Ernest Compte. 2009. El costumari del monastir de Sant Cugat del Valles (Institut d'Estudis Catalans. Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica LXXXII). Barcelona.

Basel [CH]

- [12] Universitätsbibliothek, ms. H.I.28: *Liber ordinarius*. Pap., ff. 49, mm 205 × 300. XVI 1/4 (1517). Szwajcaria (Basel). Wyd.: Hieronymus Brilinger. 1938. Ceremoniale Basiliensis Episcopatus. W *Das Hochstift Basel im ausgehenden Mittelalter* (Quellen und Forschungen). Red. Konrad W. Hieronimus, 90–320. Basel.

Bayeux [F]

- [13] Bibliothèque du chapitre, ms. 121: *Liber ordinarius Ecclesiae Baionensis*. Perg., ff. 132, mm 246 × 183. XIII 2/4 (p. 1228). Francja (Bayeux, katedra). Wyd.: Ullisse

Chevalier. 1902. Ordinaire et coutumier de l'église cathédrale de Bayeux. XII siècle (Bibliothèque Liturgique VIII). Paris.

Bergamo [I]

- [14] Archivio Storico Diocesano. Archivio Capitolare, ms. 634: *Liber ordinarius divinatorum officiorum et consuetudinum Ecclesiae Pergamensi*. Pap., ff. 47. XV 3/4. Włochy (Bergamo, katedra). Wyd.: Michaela Gatti. 2015. Liber Ordinarius Divinorum Officiorum et Consuetudinum Ecclesiae Pergami: trascrizione. W *Giovanni Barozzi. Liber Divinorum Officiorum et Consuetudinum Ecclesiae Pergami (1456–1464)* (Fonti e Strumenti per la Storia e l'Arte di Bergamo 4). Red. Paolo Cavalieri, Michaela Gatti, Daniele Piazzi, 97–197. Cinisello Balsamo.

Berlin [D]

- [15] Deutsche Staatsbibliothek, ms. 194 [Philipps 1805] (ff. 141r–148v): *Consuetudinarium divini officii in monasterio Cestrensi*. Perg., mm 240 × 165. XIV 1/2. Anglia (Chester, benedyktyni). Wyd.: Bruno Albers. 1911. Consuetudines Monasticae. IV: Consuetudines Fructuarienses necnon Cystrensis in Anglia monasterii et Congregationis Vallymbrosianae. Monte Cassino: 196–219; Jeremiah Desmond Brady. 1975. Consuetudines Cestrenses. W *Consuetudines benedictinae variae (saec. XI–XIV)* (Corpus Consuetudinum Monasticarum VI). Siegburg: 259–308.

Besançon [F]

- [16] Bibliothèque municipale, ms. 101 (ff. 5r–57v): *Ordinarium ad usum Bisuntinae dioecesis*. Perg., mm 255–265 × 160–165. XIV 2/4 (1346). Francja (Besançon, Saint-Jean, katedra). Wyd.: Romain Jurot. 1999. L'ordinaire liturgique du diocèse de Besançon (Besançon, Bibl. Mun., Ms. 101). Texte et sources (Spicilegium Friburgense 38). Fribourg Suisse.

Bologna [I]

- [17] Biblioteca Universitaria, ms. 1785: *Liber de ordine officiorum*. Perg., ff. 61, mm 240 × 170. XIII. Włochy (Pisa, katedra). Wyd.: Gabriele Zaccagnini. 2021. Il liber de Ordine officiorum Ecclesiae Pisanae del canonico Rolando (sec. XIII). Introduzione, edizione e indici (Fonti della Chiesa Pisana I. Fonti liturgiche 1). Pisa.

Bressanone / Brixen [I]

- [18] Archivio Capitolare, b. s.: *Directorium seu rubrica pro utilitate chori ac editui Ecclesiae Brixinensis*. Pap., ff. 184, in fol. XVI 2/4 (1550). Włochy (Bressanone/Brixen, katedra). Wyd.: Andrea Hofmeister-Winter. 2021. Das Brixner Domesnerbuch. Mit elektronischer Rohtextversion und digitalem Vollfaksimile auf CD-ROM (Die Schriften des Brixner Domesners Veit Feichter (ca. 1510–1560) (Insbruckner Beiträge zur Kulturwissenschaft. Germanische Reihe 63). Innsbruck.

Bruxelles [B]

- [19] Archives générales, ms. 173: *Ordinarius capituli Sancti Petri Anderlectensis*. Perg., ff. 47, mm 265 × 175. XIV. Belgia (Anderlecht, Saints-Pierre-et Paul, kolegiata). Wyd.: Placide Fernand Lefèvre. 1960. Les ordinaires des collégiales Saint-Pierre à Louvain et Saints-Pierre-et-Paul à Anderlecht d'après des manuscrits du XIV siècle (Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique 36). Louvain.
- [20] Bibliothèque de Mgr. le Duc d'Arenberg, ms. 17: *Ordinarius ecclesiae ordinis prae-monstratensis*. Perg., ff. 132. XIV. Wyd.: Michel van Waefelghem. 1906. „Liturgie de Prémontré. Le Liber Ordinarius d'après un manuscrit du XIII/XIV siècle”, *Analectes de l'Ordre de Prémontré* II.4: 18–394.

Budapest [HU]

- [21] Országos Széchényi Könyvtár, Clmae 73 (ff. 1r–38v): *Rubrica Strigoniensis*. Pap., mm 155 × 105. XV 3/4 (1462–1469). Węgry (Esztergom, katedra; pochodzi z Szepesség, S. Martinus, kolegiata). Wyd.: Joseph Dankó. 1893. *Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae*. Budapest: 485–571 (Ordinarius Scepusiensis); Miklós István Földvály. 2006. *Rubrica Strigoniensis ante 1469*. Budapest, Egyetemi Könyvtár Cod Lat. 73, 1r–38v. «Ordinarius Scepusiensis» (Monumenta Ritualia Ecclesiastica II). Budapestini.

Burgos [E]

- [22] Biblioteca del Monasterio de Las Huelgas, ms. 6 (ff. 53v–74v): *Consueta*. Perg., mm 370 × 270. XIV 4/4–XV 1/4 (1390–1406). Hiszpania (Burgos, Las Huelgas, cystersi). Wyd. (częściowe): David Catalunya. 2017. „The Customary of the Royal Convent of Las Huelgas of Burgos: Female Liturgy, Female Scribes”. *Medievalia* 20: 91–160.

Cambridge [GB]

- [23] Corpus Christi College, ms. 465: *Consuetudinarium Ecclesiae Norwycensis per annum*. Perg., ff. 163, mm 168 × 110. XIII 3/4 (1257–1265). Anglia (Norwich, katedra). Wyd.: John Basil Lowder Tolhurst. 1948. *The Customary of the Cathedral Priory Church of Norwich* (Henry Bradshaw Society LXXXII). London.
- [24] Peabroke College, ms. 226: *Ecclesiastica officia secundum ritum canonicorum ordinis de Sempringham*. Perg., ff. 63, mm 240 × 168. XIV–XV. Anglia (Sempringham, St. Andrews, gilbertini). Wyd.: Reginald Maxwell Wooley. 1921. *The Gilbertine Rites. I: Ordinale Gilbertinum, Servicium S. Gilberti* (Henry Bradshaw Society LIX). London.
- [25] St. John's College, ms. D.27: *Consuetudinarium monasterii Beatae Mariae Eboracensis*. Perg., ff. 262, mm 190 × 145. XIV 4/4 (1390). Anglia (York, St. Mary's, benedyktyni). Wyd.: John Basil Lowder Tolhurst. 1936–1951. *The Ordinal and Customary of St. Mary's Abbey* (Henry Bradshaw Society LXXIII, LXXV, LXXXIV). London.

Cambridge, MASS. [USA]

[26] Harvard University, Houghton Library, ms. Lat. 422: *Liber ordinarius Ecclesiae Nivelensis*. Perg., ff. 103, mm 303 × 223. XIII 4/4 (1293–1298). Belgia (Nivelles, Sainte-Gertrude, benedyktyнки). Wyd.: Thomas Forrest Kelly. 2020. The Liber Ordinarius of the Abbey of Saint Gertrude at Nivelles, Harvard University Houghton Library MS Lat 422. With the Collaboration of Martin Klöckener (Spicilegium Friburgense 48). Münster.

Cardona [E]

[27] Arxiu de l'església Sant Miquel, b. s.: *Consueta*. Perg., ff. 35, mm 365 × 258. XIV 1/4 (1307). Hiszpania (Cardona, San Vincenzo, kolegiata). Wyd.: Joan Serra Vilaró. 1914. „Pretiosa sive Caputbreviarium monasterii castri cardonensis”. *Estudis Universitaris Catalans* 8: 3–66.

Carpentras [F]

[28] Bibliothèque inguimbertaine, ms. 85 (ff. 1r–73v): *Rubricae officii divini ad usum Massiliensem*. Perg., mm 265 × 210. XIV 3/4 (1361). Francja (Marseille). Wyd.: Maylis Crousillac. 2011. Vivre la liturgie dans la cathédrale de Marseille au XIV siècle. Édition et étude de l'ordinaire de la Major. Diss. École Nationale de Chartres. Paris.

Chartres [F]

[29] Bibliothèque municipale, ms. 1058 [H.I.32]: *Directorium Ecclesiae Carnotensis*. Perg., ff. 184, mm 230 × 150. XIII 2/4. Francja (Chartres, katedra). Wyd.: Yves Delaporte. 1953. L'ordinaire chartrain du XIII siècle publié d'après le manuscrit original (Société Archéologique d'Eure-et-Loir. Mémoires 19). Chartres.

Città del Vaticano [SCV]

[30] Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Barb. lat. 659: *Ordinarium templariorum*. Perg., ff. 139, mm 279 × 195. XII 3/4 (1153–1157). Izrael (Jerusalem). Wyd.: Sebastian E. Salvadó. 2011. The Liturgy of the Holy Sepulchre and the Templar Rite: Edition and Analysis of the Jerusalem Ordinal (Rome, Bibl. Vat. Barb. Lat. 659) with a Comparative Study of the Acre Breviary (Paris, Bib. Nat. Ms. Lat. 10478). Diss. Stanford University: 461–729.

[31] Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Borgh. 242 (ff. 68v–105v): *Ecclesiastica officia sive consuetudines ordinis cisterciensis*. Perg., mm 345 × 253, kol. 2. XIV. Włochy. Wyd.: Philippe Guignard. 1878. Les monuments primitifs de la Règle Cistercienne. Dijon: 87–245.

[32] Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Urbin. lat. 585 (ff. 186v–235v): *Breviarium sive ordo officiorum per totum anni decursionem*. Perg., mm 210 × 144. XII. Włochy (Montecassino, benedyktyni). Wyd.: Thomas Forrest Kelly. 2008. The Ordinal of Montecassino and Benevento. Breviarium sive Ordo Officiorum 11th Century (Spicilegium Friburgense 45). Fribourg Suisse.

- [33] Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Vat. lat. 6808 (ff. 9r–112v): *Liber tramitis*. Perg., mm 284 × 182. XI 3/4 (1050–1060) – XIII. Włochy (Farfa, benedyktyni). Wyd.: PL 150, 1194–1300; Bruno Albers. 1980. *Consuetudines Monasticae*. I: *Consuetudines Farfenses ex archetypo Vaticano nunc primum*. Stuttgartiae et Vindobonae; Peter Dinter. 1980. *Liber tramitis aevi Odilonis abbatis* (Corpus Consuetudinum Monasticarum X). Siegburg.
- [34] Biblioteca Apostolica Vaticana, ms. Vat. lat. 8486 (ff. 83r–98v): *Ordo Romanus de consuetudinibus et observantiis Romanae Ecclesiae in precipuis solemnitatibus*. Perg., mm 350 × 240. XII 4/4 (1192). Włochy (Roma, San Pietro). Wyd.: Paul Fabre, Louis Duchesne. 1910. *Le Liber Censuum de l'Église Romaine*. T. 2. Paris: 141–174 (Benedicti beati Petri canonici Liber politicus).

Den Haag / s' Gravenhage [NL]

- [35] Koninklijke Bibliotheek, ms. 71.A.13 [Theol. 76]: *Ordinarius ecclesiae Beatae Mariae Traiectensis Leodiensis dioecesis*. Perg., ff. 138, mm 315 × 230. XIV. Holandia (Maastrich, Onze Lieve Vrouwekerk, kolegiata). Wyd.: J.M.B. Tagage. 1984. *De ordinarius van de collegiale Onze Lieve Vrouwekerk te Maastrich*. Assen.

Dijon [F]

- [36] Archives départementales de la Côte d'Or, ms. H 119: *Ordo monasterii Sancti Benigni Divionensis* (kopia kodeksu utraconego z Dijon, Saint-Bénigne, XIII w.). Pap., ff. 211. XV. Francja. Wyd.: Louis Chomton. 1900. *Histoire de l'église Saint-Bénigne de Dijon*. Dijon: 348–441 (*Statuta seu Ordo monasterii sancti Benigni Divionensis*).
- [37] Bibliothèque municipale, ms. 114 [82] (ff. 167v–185v): *Ecclesiastica officia*. Perg., mm 480 × 325, kol. 2. XII 4/4 (1183–1188). Francja (Cîteaux, Notre-Dame, cystersi). Wyd.: Danièle Choisselet, Placide Vernet. 1989. *Les Ecclesiastica Officia cisterciens du XII siècle: text latin selon les manuscrits édités de Trente 1711, Ljubljana 31 et Dijon 114, version française, annexe liturgique, notes, index et tables* (Documentation Cistercienne 22). Reiningue; Hermann M. Herzog, Johannes Müller. 2003. *Ecclesiastica Officia*. Gebräuchebuch der Zisterzienser aus dem 12. Jahrhundert. Lateinischer Text nach den Handschriften Dijon 114, Trient 1711, Ljubljana 31, Paris 4346 und Wolfenbüttel Codex Guelferbytanus 1068. Deutsche Übersetzung, liturgischer Anhang, Fussnoten und Index nach der lateinisch-französischen Ausgabe von Danièle Choisselet (La Coudre) und Placide Vernet (Cîteaux) (Quellen und Studien zur Zisterzienserliteratur VII). Langwaden.

Dresden [D]

- [38] Sächsische Landes-, Staats- und Universitätsbibliothek, Mscr.Dresd. H.128b (ff. 71r–128r): *Liber ordinarius ecclesiae cathedralis Augustensis*. Perg. XV 4/4 (1495). Niemcy (Augsburg, katedra). Wyd.: Jens Brückner. 2018. „*Loca sanctificate, plebem benedicite*». Stationsliturgien und Sakraltopographien in Augsburg von

Bischof Ulrich (+ 973) bis 1620". Jahrbuch des Verein für Augsburgere Bistumsge-
schichte: 366–499.

Dublin [IE]

- [39] Trinity College, ms. 194: *Regula fratrum heremitarum ordinis Beatae Mariae de Monte Carmeli*. Perg., ff. 146, mm 228 × 162. XIII–XIV. Anglia (London, karmelici).
Wyd.: Patrick De Saint-Joseph. 1912–1913. „Antiquum Ordinis Carmelitarum Ordinale saec. XIII”, *Études Carmélitaines* 1912.

Edinburgh [GB]

- [40] Royal Palace of Holyroodhouse. Mary Queen of Scots' Outer Chamber, b. s. (ff. 73r–116v): *Ordinale*. Perg., mm 388 × 293, kol. 2. XV 2/4 (c. 1450). Szko-
cja (Holyrood, augustianie). Wyd.: Francis C. Eeles. 1914. *The Holyrood Ordinale. A Scottish Version of a Directory of English Augustinian Canons, with Manual and Other Liturgical Forms* (The Book of Edinburgh Club 7). Edinburgh.

Egmond [NL]

- [41] Archif van de abdij, ms. 826: *Ordo divini officii*. Pap., ff. 51, mm 220 × 150. XV 4/4
(1489–1491). Holandia (Egmond, Sint-Adalbert, benedyktyni). Wyd.: Jan Hof. 1956.
„Een «Ordo Divini Officii» uit de abdij van Egmond”. *Sacris Erudiri* 8: 147–247.

Essen [D]

- [42] Münsterarchiv und Münsterschatzkammer, ms. H.19: *Ordinarius canonicorum ecclesiae Asindensis de officiatione monasterii*. Perg., ff. 81, mm 225 × 165. XIV 3/4
(1375). Niemcy (Essen, Maria in der Not, premostratensi). Wyd.: Franz Arens. 1908.
Der Liber Ordinarius der Essener Stiftskirche. Mit Einleitung, Erläuterungen und einem Plan der Stiftskirche und ihrer Umgebung im 14. Jahrhundert (Beiträge zur Geschichte von Stadt und Stift Essen 21). Paderborn.

Évreux [F]

- [43] Bibliothèque municipale, ms. 95: *Ordo servicii Ecclesiae Ebroicensis*. Perg., ff. 161,
mm 285 × 195. XIV. Francja (Évreux, katedra). Wyd.: René Delamare. 1924. *Ordo servicii de l'insigne cathédrale d'Évreux. Édition du ms. L. 95 de la Bibliothèque d'Évreux (XIV siècle) avec les variantes des ms. L. 64 et L. 75 (XV siècle)*. Paris.

Exeter [GB]

- [44] Library of the Dean and Chapter, ms. 3502: *Ordinale Ecclesiae Exoniensis*. Perg.,
ff. 105, mm 342 × 240. XIV 4/4 (1380–1400). Anglia (Exeter). Wyd.: Henry Eduard Reynolds. 1884. *Ordinale secundum usum Exom. Compiled by John de Grandison, bishop of Exeter 1327–1369*. London; John Neale Dalton. 1909. *Ordinale Exon (Exeter Chapter MS 3502 Collated with Parker MS 93) with Two Appendices from Trinity College Cambridge MS B. XI 16 and Exeter Chapter MS 3625 (Henry Bradshaw Society XXXVII–XXXVIII)*. T. 1–2. London 1909.

Fécamp [F]

- [45] Musée du Palais Bénédictine, ms. 186: *Ordinarium Fiscannense*. Perg., ff. 199, mm 202 × 140. XIII. Francja (Fécamp, benedyktyni). Wyd.: David Chadd. 1999–2002. *The Ordinal of the Abbey of the Holy Trinity Fécamp* (Fécamp, Musée de la Bénédictine, Ms 186) (Henry Bradshaw Society CXI–CXII), T. 1–2. London.

Firenze [I]

- [46] Archivio dell'Opera di S. Maria del Fiore, ms. Serie I.3.8: *Mores et consuetudines canonicae Florentinae*. Perg., ff. 15, mm 296 × 173. XIII. Włochy (Firenze, S. Reparata, katedra). Wyd.: Domenico Moreni. 1794. *Mores et consuetudines ecclesiae Florentinae*. Firenze; Franklin Toker. 2009. *On Holy Ground: Liturgy, Architecture and Urbanism in the Cathedral and the Streets of Medieval Florence*. London – Turnhout: 265–284.
- [47] Biblioteca Riccardiana, ms. 3005: *Ritus in ecclesia servandi*. Perg., ff. 116, mm 250 × 165. XII 4/4 (1180–1190). Włochy (Firenze, S. Reparata, katedra). Wyd.: Franklin Toker. 2009. *On Holy Ground: Liturgy, Architecture and Urbanism in the Cathedral and the Streets of Medieval Florence*. London – Turnhout: 157–264.

Gdańsk [PL]

- [48] Biblioteka Polskiej Akademii Nauk, ms. Mar. Q.10 (ff. 2–7v): *Correctio notulae*. Pap., mm 211 × 140. XV 1/3. Polska (krzyżacy). Wyd.: Anette Löffler. 2007. „Die Correctio notulae des Deutschen Ordens und ihre Überlieferung in Inkunabeln und Frühdrucken: Edition und Kommentar”. *Archiv für Liturgiewissenschaft* 49: 287–302.
- [49] Biblioteka Polskiej Akademii Nauk, ms. Mar. Q.72: *Liber ordinarius. Notulae*. Perg., ff. 113, mm 175 × 125. XIV 1/2. Polska (krzyżacy). Wyd.: Anette Löffler. 2022. *Der Liber Ordinarius. Die Grundlage für die Liturgie des Deutschen Ordens im Mittelalter* (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 87). VDG Verlag (Weimar?).

Genève [CH]

- [50] Bibliothèque Publique et Universitaire, ms. 38a (ff. 107r–126v): *Ordinarius missalis secundum usum cursumque et consuetudinem beati Petri Gebennensis*. Pap., mm 290 × 200. XV 3/4 (1473). Szwajcaria (Genève). Wyd.: François Huot. 1993. *Ordinaire du missel de Genève (1473)* (Genève, B.P.U., Ms. lat 38a, ff 107ra–126vb) (Spicilegium Friburgense 33). Fribourg Suisse.

Gerona / Girona [E]

- [51] Arxiu Diocesà Fragm. 32: *Consueta Gerundensis* (fragm.). Perg., ff. 2, mm 345 × 250. XIII 2/2. Hiszpania (Gerona, katedra). Wyd.: Marc Sureda i Jubany. 2014. „Fragments d’una antiga consueta segons els usos de la catedral de Girona (ADG, fragments manuscrits, núm 32)”. *Miscel·lània Litúrgica Catalana* 22: 149–165.

Graz [A]

- [52] Universitätsbibliothek, ms. 208 [42/13 4°] (ff. 1r–46v): *Ordo sive breviarium de ecclesiasticis observationibus quomodo legendum vel canendum sit per circulum anni* (collegiatae Seccoviensis). Perg., mm 240 × 160. XII 4/4. Austria (Seckau, augustianie). Wyd.: Thomas Csanády (unter Mitarbeit von Gionata Brusa, Antonius Widman). 2019. Der „Liber ordinarius“ Graz Universitätsbibliothek 208. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien/Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.seckau1.pac].
- [53] Universitätsbibliothek, ms. 756 [42/51 f°] (ff. 18r–178v): *Liber ordinarius Ecclesiae Seccoviensis*. Perg., mm 290 × 200. XIV 2/4 (1345). Austria (Seckau). Wyd.: Inga Behrendt. 2009. Der Seckauer Liber Ordinarius von 1345 (A-Gu 756). Edition und Kommentar. Diss. Kunstuniversität Graz 2009; Gionata Brusa. 2019, Der Seckauer „Liber ordinarius“ Graz Universitätsbibliothek 756. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien/Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.seckau1.se2].
- [54] Universitätsbibliothek, ms. 1566 [38/7]: *Directorium liturgicum*. Pap., ff. 284, mm 150 × 105. XVI 4/4 (1595–1600). Austria (Seckau). Wyd.: Réka Miklós. 2016. *Der Liber Ordinarius A-Gu 1566. Edition und Kommentar*. T. 1–2. Diss. Kunstuniversität Graz; Réka Miklós, Gionata Brusa. 2019. Der Seckauer „Liber ordinarius“ Graz Universitätsbibliothek 1566 (Codices Manuscripti & Impressi. Supplement 15). Purkersdorf.

Grenoble [F]

- [55] Bibliothèque municipale, ms. 130: *Ordinarium sanctae Viennensis Ecclesiae in Galia*. Perg., ff. 194, mm 240 × 160. XIII 2/4 (c. 1240). Francja (Vienne, katedra). Wyd.: Ulisse Chevalier. 1923. Ordinaire de l'église cathédrale de Vienne (XIII siècle) (Bibliothèque Liturgique XVII). Paris.

Halberstadt [D]

- [56] Domarchiv, Inv.-Nr. BK, T IV Nr. 474 [Bibliothek des Domgymnasium Nr 114] (ff. 422–424): *Breviarium divini officii die cenae Domini, parasceves et sabbati sanctae paschae*. Perg., mm 330 × 230. XIV 1/4 (c. 1300). Niemcy (Halberstadt, katedra). Wyd.: Andreas Odenthal. 2001–2002. „Die Liturgie des Gründonnerstag, Karfreitags und Karsamstag im Halberstädter Dom. Textzeugnisse eines Ordinarius der 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts”. *Archiv für Liturgiewissenschaft* 43–44: 22–46 [= Andreas Odenthal. 2011. Liturgie vom frühen Mittelalter zum Zeitalter der Konfessionalisierung. Studien zur Geschichte des Gottesdienstes (Spätmittelalter, Humanismus, Reformation 61). Tübingen 2011: 74–102].

Hamburg [D]

- [57] Staats- und Universitätsbibliothek, ms. 94 in scrinio [1564a]: *Liber ordinarius monasterii Sanctae Caeciliae Coloniensis*. Perg., ff. 144, mm 230 × 160, kol. 2. XV 4/4 (1488). Niemcy (Köln, St. Cäcilien, augustianki). Wyd.: Tobias Kanngiesser. 2017. «Hec sunt festa que apud nos celebrantur». Der Liber Ordinarius von Sankt Cäcilien, Köln (1488) (Studien zur Kölner Kirchengeschichte 44). Siegburg.

Hildesheim [D]

- [58] Stadtarchiv, Bestand 52, Nr. 350: *Liber ordinarius*. Pap., ff. 26, mm 210 × 145. XV 2/4 (1435). Niemcy (Goslar, St. Simon und Judas, kolegiata). Wyd.: Tilmann Lohse. 2011. Die Dauer der Stiftung. Eine diachronisch vergleichende Geschichte des weltlichen Kollegiatstifts St. Simon und Judas in Goslar (StiftungsGeschichten 7). Oldenburg: 408–468.

Innsbruck [A]

- [59] Universitäts- und Landesbibliothek Tirol, ms. 933: *Liber ordinarius ordinis cisterciensis*. Pap., ff. 141, mm 180 × 125. XV 3/4 (1451). Austria (Stams, cystersi). Wyd.: Vera Maria Kathrein. 2017. Der Otterberger Liber ordinarius. Universitäts- und Landesbibliothek Tirol Cod. 933. Einführung und Edition mit Kommentar ausgewählter Stellen. Innsbruck: 24–254. Diss. Leopold-Franzens-Universität Innsbruck.

Karlsruhe [D]

- [60] Badisches Generallandesarchiv, ms. 1341: *Ceremoniale Basiliensis Episcopatus*. Pap., ff. 75, mm 320 × 215. XVI 1/4 (1517). Szwajcaria (Basel). Wyd.: Hieronymus Brilinger. 1938. Das Hochstift Basel im ausgehenden Mittelalter (Quellen und Forschungen). Red. Konrad W. Hieronimus, 97–320. Basel (Basel, Universitätsbibliothek, ms. H.I.28).
- [61] Badisches Generallandesarchiv, Abt 67, Kopialbücher 452: *Liber ordinarius* (rubryki po niemiecku). XV. Niemcy (Speyer, katedra). Wyd.: Andreas Odenthal, Erwin Frauenknecht. 2012. Der Liber Ordinarius des Speyerer Domes aus dem 15. Jahrhundert (Generallandesarchiv Karlsruhe, Abt. 67, Kopialbücher 452) (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 99). Münster.

Klosterneuburg [A]

- [62] Stiftsbibliothek, CCI 635 (ff. 8r–114v): *Ordinarium secundum consuetudinem ecclesiae collegiatae Claustroneuburgensis*. Perg., mm 274 × 195. XIV 1/4. Austria (Klosterneuburg, St. Maria, augustianie). Wyd.: Gionata Brusa. 2019. Der ‘Liber ordinarius Claustroneoburgensis’. W *Cantus Network – semantisch erweiterte digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien/Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.klosterneuburg.knb1].
- [63] Stiftsbibliothek, CCI 983 (ff. 6r–140v): *Ordinarium secundum consuetudinem ecclesiae collegiatae Claustroneuburgensis*. Perg., mm 240 × 170. XIV 4/4 (a. 1393). Austria (Klosterneuburg, augustianie). Wyd.: Gionata Brusa. 2019. Der ‘Liber or-

- dinarium Claustro-neoburgensis'. W *Cantus Network – semantisch erweiterte digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien/Graz [gams.ungraz.at/o:cantus.klosterneuburg.knb3].
- [64] Stiftsbibliothek, CCI 1014 (ff. 1r–144v): *Ordinarium secundum consuetudinem ecclesiae collegiatae Claustro-neoburgensis*. Perg., mm 245 × 180. XVI 1/4. Austria (Klosterneuburg, augustianie). Wyd.: Gionta Brusa. 2019. Der 'Liber ordinarius Claustro-neoburgensis'. W *Cantus Network – semantisch erweiterte digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien/Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.klosterneuburg.knb4].
- [65] Stiftsbibliothek, CCI 1194 (ff. 7r–126v): *Liber ordinarius Ecclesiae Pataviensis*. Perg., mm 164 × 118. XIV 2/4. Austria (Klosterneuburg). Wyd.: Robert Klugseder (unter Mitarbeit von Gionata Brusa, Markus Huber, Alexander Rausch, Antonius Widman). 2019. Der 'Liber ordinarius Pataviensis'. W *Cantus Network – semantisch erweiterte digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien/Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.passau.knb].
- [66] Stiftsbibliothek, CCI 1213 (ff. 7r–183v): *Ordinarium secundum consuetudinem ecclesiae collegiatae Claustro-neoburgensis*. Perg., mm 150 × 110. XIV 1/4 (1325). Austria (Klosterneuburg, St. Maria, augustianie). Wyd.: Gionata Brusa. 2019. Der 'Liber ordinarius Claustro-neoburgensis'. W *Cantus Network – semantisch erweiterte digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien/Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.klosterneuburg.knb2].
- København [DK]
- [67] Det Arnamagnæanske Institut, ms. AM 678 4°: *Ordo ecclesiastici usus per anni circulum observandus*. Perg., ff. 50, mm 175 × 115. XIV. Norwegia (prow. Nidaros/Trondheim). Wyd.: Lilli Gjerløw. 1968. *Ordo Nidrosiensis Ecclesiae (Orðubók) (Libri Liturgici Provinciae Nidrosiensis Medii Aevi II)*. Osloiae.
- [68] Det Arnamagnæanske Institut, ms. AM 679 4°: *Ordo ecclesiastici usus per anni circulum observandus*. Perg., ff. 60, mm 225 × 155. XIII. Norwegia (prow. Nidaros/Trondheim). Wyd.: Lilli Gjerløw. 1968. *Ordo Nidrosiensis Ecclesiae (Orðubók) (Libri Liturgici Provinciae Nidrosiensis Medii Aevi II)*. Osloiae.
- [69] Det Arnamagnæanske Institut, ms. AM 680a 4°: *Ordo ecclesiastici usus per anni circulum observandus*. Perg., ff. 105, mm 250 × 150. XIII. Norwegia (prow. Nidaros/Trondheim). Wyd.: Lilli Gjerløw. 1968. *Ordo Nidrosiensis Ecclesiae (Orðubók) (Libri Liturgici Provinciae Nidrosiensis Medii Aevi II)*. Osloiae.
- [70] Det Arnamagnæanske Institut, ms. AM 791 4°: *Ordo ecclesiastici usus per anni circulum observandus*. Perg., ff. 63, mm 230 × 155. XIV. Norwegia (prow. Nidaros/Trondheim). Wyd.: Lilli Gjerløw. 1968. *Ordo Nidrosiensis Ecclesiae (Orðubók) (Libri Liturgici Provinciae Nidrosiensis Medii Aevi II)*. Osloiae.

Köln [D]

- [71] Diözesanmuseum [Kolumba Museum], ms. Bu 9 (ff. 1v–8r): *Ordinarium* (fragm.). Perg., mm 460 × 315. XV 1/4 (1424). Niemcy (Köln, St. Gereon, kolegiata). Wyd.: Andreas Odenthal. 2005. Edition des Liber Ordinarius aus St. Gereon von 1424. *W Märtyrergrab, Kirchenraum, Gottesdienst. Interdisziplinäre Studien zu St. Gereon in Köln* (Studien zu Kölner Kirchengeschichte 35). Red. Andreas Odenthal, Albert Gerhards: 265–282. Siegburg.
- [72] Historisches Archiv der Stadt, ms. GA 18 (ff. 1r–17v): *Ordo ecclesiae Sanctorum Apostolorum Coloniensis*. Perg., mm 485 × 330. XIV. Niemcy (Köln, St. Aposteln, kolegiata). Wyd.: Andreas Odenthal. 1994. Der älteste Liber Ordinarius der Stiftskirche St. Aposteln in Köln. Untersuchungen zur Liturgie eines mittelalterlichen kölnischen Stifts (Studien zur Kölner Kirchengeschichte 28). Siegburg.

Konstanz [D]

- [73] Stadtarchiv, Kirchensachen Nr. 94: *Ordinarium Ecclesiae Constantiensis*. Pap., ff. 31, mm 298 × 215. XVI. Niemcy (Konstanz). Wyd.: Paul Zinsmaier. 1956. „Eine unbekannte Quelle zur Geschichte der mittelalterlichen Liturgie im Konstanzer Münster”. *Zeitschrift für die Geschichte der Oberrheins* 104: 52–104.

Laon [F]

- [74] Bibliothèque municipale, ms. 215 [Bibliothèque du Chapitre 457] (ff. 43r–177v): *Ordinarium Ecclesiae Laudunensis*. Perg., mm 214 × 124. XII–XIII. Francja (Laon). Wyd.: Antoine Bellotte. 1662. *Ritus ecclesiae Laudunensis redivivi*. Paris; Ulisse Chevalier. 1897. *Ordinaires de l'église cathédrale de Laon, suivis de deux mystères liturgiques publiés d'après les manuscrits originaux* (Bibliothèque Liturgique VI). Paris.
- [75] Bibliothèque municipale, ms. 221 [Bibliothèque du Chapitre 458]: *Ordinarium de festiuitatibus sanctorum ad usum Laudunensis Ecclesiae*. Perg., ff. 161, mm 298 × 192. XIII 1/4 (1219–1225). Francja (Laon). Wyd.: Ulisse Chevalier. 1897. *Ordinaires de l'église cathédrale de Laon, suivis de deux mystères liturgiques publiés d'après les manuscrits originaux* (Bibliothèque Liturgique VI). Paris.

Lérida / Lleida [E]

- [76] Arxiu Capitular, ms. ACL 0031 [Roda 13]: *Consueta Illerdensis Ecclesiae*. Perg., ff. 200, mm 290 × 220, kol. 2. XIV–XV. Hiszpania (Roda). Wyd. (częściowe): Francesc Fité i Llevot. 2016. „Un primer apropament al sanctoral de la consueta RC. 0031 (olim Roda 13) de l'Arxiu Capitular de Lleida, del sigle XV”. *Miscel·lània Litúrgica Catalana* 23: 135–180.

Lille [F]

- [77] Bibliothèque municipale, ms. 38 (ff. Iv–Lr): *Liber ordinarius ecclesiae Beati Petri Insulensis*. Pap., mm 315 × 216, kol. 2. XIII 4/4 (1283). Francja (Lille, Saint-Pierre,

kolegiata). Wyd.: Edouard Hautcoeur. 1895. Documents liturgiques et nécrologiques de l'église collégiale de Saint-Pierre de Lille. Lille – Paris.

Ljubljana [SI]

- [78] Narodna in univerzitetna Knjižnica, ms. 31: *Consuetudines cisterciensium*. Perg., ff. 103, mm 210 × 140. XII 2/4 (1147–1151). Słowenia (Stična lub Kostanjevica, cystersi). Wyd.: Canisius Noschitzka. 1950. „Codex manuscriptus 31 Bibliothecae Universitatis Labacensis”. *Analecta Sacri Ordinis Cisterciensis* 6: 1–124; Danièle Choisselet, Placide Vernet. 1989. *Les Ecclesiastica Officia cisterciens du XII siècle: text latin selon les manuscrits édités de Trente 1711, Ljubljana 31 et Dijon 114, version française, annexe liturgique, notes, index et tables* (Documentation Cistercienne 22). Reiningue; Hermann M. Herzog, Johannes Müller. 2003. *Ecclesiastica Officia. Gebräuchebuch der Zisterzienser aus dem 12. Jahrhundert. Lateinischer Text nach den Handschriften Dijon 114, Trient 1711, Ljubljana 31, Paris 4346 und Wolfenbüttel Codex Guelferbytanus 1068. Deutsche Übersetzung, liturgischer Anhang, Fussnoten und Index nach der lateinisch-französischen Ausgabe von Danièle Choisselet (La Coudre) und Placide Vernet (Cîteaux) (Quellen und Studien zur Zisterzienserliteratur VII)*. Langwaden.

London [GB]

- [79] British Library, ms. Add. 9769: *Liber sive ordinarius ecclesiae Divae Virginis Mariae Traiectensis*. Perg., ff. 47, mm 278 × 203. XV 1/4 (1425). Holandia (Utrecht, Sint Maria). Wyd.: Kees Vellekoop. 1996. *Liber Ordinarius Sancte Marie Traiectensis. The Ordinal of St Mary's Church, Utrecht (Ms. London, British Library, Add. 9769)* (Documenta et Archivalia ad Historiam Musicae Neerlandicae VI). Amsterdam.
- [80] British Library, ms. Add. 15721: *Ordinarium* (missarum) (fragm.). Perg., ff. 27, mm 170 × 125. XIV 3/4 (1365). Szwajcaria (Sion/Sitten, katedra). Wyd.: François Huot. 1973. *L'ordinaire de Sion. Étude sur sa transmission manuscrite, son cadre historique et sa liturgie* (Spicilegium Friburgense 18). Fribourg Suisse: 543–618.
- [81] British Library, ms. Add. 22604: *Consuetudinarium ordinis praemonstratensis*. Perg., ff. 117 mm 159 × 192. XIII. Belgia (Parc, diec. Liège, premonstratensi). Wyd. (częściowe, ff. 3–17): Placide Fernand Lefèvre. 1953. *Coutumiers liturgiques de Prémontré du XIII et du XIV siècles* (Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique 27). Louvain: 1–25.
- [82] British Library, ms. Add. 59616 (ff. 1–11): *Consuetudinarium*. Perg., mm. 355 × 250. Anglia (Canterbury, katedra). Wyd.: John Jenkins. 2022. *The Customary of Shrine of St. Thomas Becket at Canterbury Cathedral. Latin Text and Translation*. York.
- [83] British Library, ms. Harley 1001 (ff. 1r–115v): *Liber ecclesiasticus qui dicitur ordinarium*. Perg., mm 217 × 146. XIII–XIV. Anglia (Salisbury). Wyd.: Walter Howard Frere. 1901. *The Use of Sarum, II: The Ordinal and Tonal*. Cambridge.

- [84] British Library, ms. Harley 2958: *Liber officarius ecclesiae Treverensis collegii*. Perg., ff. 68, mm 165 × 125, kol. 2. XIV 1/4 (1305–1307). Niemcy (Trier, katedra). Wyd.: Adalbert Kurzeja. 1970. Der älteste Liber Ordinarius der Trierer Domkirche. London, Brit. Mus., Harley 2958, Anfang 14. Jh. Ein Beitrag zur Liturgiegeschichte der deutschen Ortskirchen (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 52). Münster 1970.
- [85] British Library, ms. Harley 2983: *Ordinale ecclesiae cathedralis Herefordensis*. Perg., ff. 82, mm 245 × 170. XIV. Anglia (Hereford, katedra). Wyd.: Walter Howard Frere, Langton E. G. Brown. 1915. The Hereford Breviary. T. 3. London: 39–67.
- [86] British Library, ms. Regius 11 B XIII 2 (ff. 68r–82v): *Ordo legendi et cantandi Remensis Ecclesiae*. Perg., mm 280 × 180. XIII. Francja (Reims, katedra). Wyd.: Ulisse Chevalier. 1900. Sacramentaire et martyrologe de l'abbaye Saint-Remy. Martyrologe, calendrier, ordinaires et prosaire de la métropole de Reims (VIII–XIII siècles) (Bibliothèque Liturgique VII). Paris: 261–305.
- [87] Lambeth Palace, Archiepiscopal Library, ms. 193: *Ordinale fratrum ordinis Beatae Mariae de Monte Carmeli* (Sibert de Beka). Perg., ff. 79, mm 279 × 190. XIV 1/2 (p. 1321). Wyd.: Benedict Zimmermann. 1910. *Ordinaire de l'Ordre de Notre-Dame du Mont-Carmel par Sibert de Béka (vers 1312) publié d'après le manuscrit original et collationné sur divers manuscrits et imprimés*, (Bibliothèque Liturgique XIII). Paris (przedruk: We Sing a Hymn of Glory to the Lord. Preparing to Celebrate Seven Hundred Years of Sibert de Beka's Ordinal 1312–2013. Proceedings of the Carmelite Liturgical Seminar Rome 6–8 July 2009. Edited by Kevin Alban, O. Carm. (Textus et Studia Historica Carmelitana), Roma (aneks).

Lyon [F]

- [88] Archives départementales du Rhône, ms. 1.H.20: *Ordinarium*. Perg., ff. 128, mm 270 × 190. XIV. Francja (Savigny, Saint-Martin, benedyktyni). Wyd.: Pauline Gendry. 2012. Liturgie et vie monastique à l'abbaye bénédictine Saint-Martin de Savigny d'après son ordinaire médiéval. Édition critique et commentaire du ms. Archives départementales du Rhône, 1 H 20 (deuxième quart du XIII siècle). Diss. École de Chartres. Paris.
- [89] Bibliothèque municipale, ms. 537 [457] (ff. 157r–160v): *Ordinarium* (fragm.). Perg., mm 150 × 108. XII 2/2. Francja (Lyon, Saint-Jean, katedra). Wyd.: Pascal Collomb. 1997. „Le premier ordinaire connu de la cathédrale Saint-Jean de Lyon (2 moitié du XII siècle)”. *Revue Mabillon* 8: 13–51.

Maastricht [NL]

- [90] Rijksarchief in Limburg te Maastricht, ms. 4.C.12 (ff. 2r–71v): *Ordinarium chori*. Perg., mm 350 × 255. XIII 2/2 (1264–1287). Holandia (Maastricht, Sint Servaas, kolegiata). Wyd.: J.M.B. Tagage. 1993. De Ordinarius chori van de collegiale Sint-Servaaskerk te Maastricht. Leeuwarden – Mechelen.

Mainz [D]

- [91] Martinus-Bibliothek. Wissenschaftliche Diözesanbibliothek, ms. D.92 (ff. 1r–137v): *Ordinarius sive registrum praesentiarum secundum chorum Ecclesiae Moguntinae*. Pap., mm 310 × 300. XVI 2/4 (1545). Niemcy (Mainz, katedra). Wyd.: Franz-Rudolph Weinert. 2009. Mainzer Domliturgie zu Beginn des 16. Jahrhunderts. Der Liber Ordinarius der Mainzer Domkirche (Pietas Liturgica. Studia). Tübingen – Basel.

Marseille [F]

- [92] Archives départementales des Bouches-du-Rhône, ms. 77 [VI.G.440]: *Institutiones annui divini officii ecclesiae cathedralis Marsilliensis*. Perg., ff. 28, mm 300 × 250. XIII 3/4 (1271). Francja (Marseille, katedra). Wyd.: Joseph Hyacinthe Albanès, Ulysse Chevalier. 1910. Institutions de l'Église de Marseille (XIII siècle) (Bibliothèque Liturgique XIV). Paris.

Melk [A]

- [93] Stiftsbibliothek, CM 1977: *Consuetudines monasticae et liber ordinarius* (fragm.). Perg., ff. 5, mm 200–230 × 90–180. XII. Austria (Melk, benedyktyni). Wyd.: Wilibrord Neumüller. 1954. „Ein Melker Fragment alter Mönchsgewohnheiten”, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 62: 219–237; Wilibrord Neumüller. 1983. Mellicensium fragmenta saec. XII med. W *Consuetudines Cluniacensium antiquiores cum redactionibus* (Corpus Consuetudinum Monasticarum VII.2). Red. Kassius Hallinger, 381–408. Siegburg.

Metz [F]

- [94] Bibliothèque municipale, ms. 82: *Liber de ordinatione et officio totius anni in Ecclesia Metensi* (rękopis zniszczony podczas wojny). Perg., ff. 153, in folio, kol. 2. XIII. Francja (Metz, katedra). Wyd.: Jean-Baptiste Pelt. 1937. Études sur la cathédrale de Metz. La liturgie I (V–XIII siècles). Metz: 235–464.
- [95] Bibliothèque municipale, ms. 132: *Liber de ordinatione et officio totius anni quae debeant legi vel cantari in ecclesia Sancti Arnulphi* (rękopis zniszczony podczas wojny, zachowały się fotografie). Perg., ff. 129, in folio parvo. XIII 2/4 (c. 1240). Francja (Metz, Saint-Arnould, benedyktyni). Wyd.: Alois Odermatt. 1987. Der Liber Ordinarius der Abtei St. Arnulf von Metz (Metz Stadtbibliothek Ms. 132, um 1240) (Spicilegium Friburgense 31). Freiburg Schweiz.

Milano [I]

- [96] Biblioteca Ambrosiana, ms. I.152 inf.: *Manuale ambrosianum*. Perg., ff. 178, mm 300 × 200. XII 4/4 (1186). Włochy (Milano). Wyd.: Marco Magistretti. 1894. Beroldus sive Ecclesiae Ambrosianae Mediolanensis Kalendarium et Ordines saec. XII. Mediolani.
- [97] Biblioteca del Capitolo Metropolitano, ms. D.2.30 [2102] (ff. 66r–285v): *Liber manualis secundum institutionem ambrosianae ecclesiae*. Perg., mm 270 × 180. XI.

Włochy (Valtravaglia, S. Vittore, kolegiata). Wyd.: Marco Magistretti. 1905. Manuale ambrosianum ex codice saec. XI olim in usum canonicae Vallis Travaliae (Monumenta Veteris Liturgiae Ambrosianae II). Mediolani.

Mons [B]

[98] Archivio dell'Abbazia, ms. 175 (ff. 264–266): *Ordo officii in domo S. Benedicti* (dom. palmarum – III feria post pascham). Perg., mm 300 × 230. X 1/2. Włochy (Montecassino, benedyktyni). Wyd.: Bruno Albers. 1907. *Consuetudines Monasticae*. III: Antiquiora monumenta maxime consuetudines casinenses inde ab anno 716–817 illustrata continens. Monte Cassino: 19–23.

Montpellier [F]

[99] Bibliothèque interuniversitaire, Section médecine, ms. H.304: *Breviarium Ioannis archiepiscopi de communi servicio ecclesiae*. Perg., ff. 51, mm 250 × 175. XII. Francia (Rouen, katedra). Wyd.: René Delamare. 1923. Le „De Officiis Ecclesiasticis” de Jean d’Avranches, archevêque de Rouen (1067–1079). Étude liturgique et publication du texte inédit du manuscrit H. 304 de la Bibliothèque de la Faculté de Montpellier. Paris: 1–53.

[100] Bibliothèque interuniversitaire, Section médecine, ms. H.322 (ff. 58r–81v): *Abbreviatio usuuum cisterciensium* (ecclesiastica officia). Perg., mm 240 × 160, col. 2. XII (1161). Francia (Clairvaux, cystersi). Wyd.: Louis Duval-Arnould. 1997. La législation cistercienne abrégée du manuscrit de Montpellier H 322 (Bibliothèque de l’École des Hautes Études, Sciences Historiques et Philosophiques 335). Paris: 48–119.

Monza [I]

[101] Biblioteca Capitolare, ms. h-14 (ff. 47r–74v): *Ordo monasterii sive officii quod per circulum anni observatur*. Perg., mm 350 × 200. XII–XIII. Włochy (Monza). Wyd.: Ferdinando Dell’Oro, Renato Mambretti. 2001. Liber Ordinarius Modoetiensis cum calendario-obituariio. A: Liber Ordinarius Modoetiensis. B: Kalendarium-Obituarium Modoetiense (Bibliotheca «Ephemerides Liturgicae». Subsidia 117. Monumenta Italiae Liturgica II). Roma.

München [D]

[102] Bayerische Staatsbibliothek, Clm 9469 [Moosburg 2]: *Breviarium liber (ordinarius) ecclesiae Mosburgensis*. Perg., ff. 122, mm 250 × 170. XIV 3/4 (1360). Niemcy (Moosburg, St. Kastulus, kolegiata). Wyd.: Gionata Brusa. 2019. Der ‘Liber ordinarius Moosburgensis’. W *Cantus Network – semantisch erweiterte digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien – Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.moosburg].

[103] Bayerische Staatsbibliothek, Clm 12635 B (pp. 1–203): *Liber ordinarius Ecclesiae Salisburgensis*. Perg., mm 295 × 220. XIII 1/4. Austria (Ranshofen, S. Pankratius, augustianie). Wyd.: Gionata Brusa (unter Mitarbeit von Vera Charvat, Robert Klu-

- gseder, Thomas Lemmens) 2019. Der 'Liber ordinarius Salisburgensis'. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien/Graz [gams.unigraz.at/o:cantus.salzburg.ra].
- [104] Bayerische Staatsbibliothek, Clm 14073 (ff. 1v–104v): *Breviarium officii divini per circulum anni secundum consuetudinem monasterii Sancti Emmerammi Ratisponensis*. Perg., mm 315 × 240. XV 2/4 (1444). Niemcy (Regensburg, St. Emmeram, benedyktyni). Wyd.: David Hiley, Gionata Brusa. 2019. Der 'Liber ordinarius Sancti Emmerami'. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien – Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.emmeram.emm3].
- [105] Bayerische Staatsbibliothek, Clm 14183: *Breviarium officii divini per circulum anni secundum consuetudinem monasterii Sancti Emmerammi Ratisponensis*. Pap.-perg., ff. 135, mm 310 × 210. XV 2/4 (1435). Niemcy (Regensburg, St. Emmeram, benedyktyni). Wyd.: David Hiley, Gionata Brusa. 2019. Der 'Liber ordinarius Sancti Emmerami'. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien – Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.emmeram.emm1].
- [106] Bayerische Staatsbibliothek, Clm 14428: *Breviarium officii divini per circulum anni secundum consuetudinem monasterii Sancti Emmerammi Ratisponensis*. Pap., ff. 155, mm 250 × 170. XV 2/4 (1435). Niemcy (Regensburg, St. Emmeram, benedyktyni). Wyd.: David Hiley, Gionata Brusa. 2019. Der 'Liber ordinarius sancti Emmerami'. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien – Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.emmeram.emm2].
- [107] Bayerische Staatsbibliothek, Clm 17174 (ff. 43r–97v): *Ordinarius praemonstratensis ordinis*. Perg., in 4°. XII 4/4–XIII 1/4 (c. 1200). Niemcy (Schäftlarn, premonstratensi). Wyd.: Placide Fernand Lefèvre. 1941. L'ordinaire de Prémontré d'après des manuscrits du 12 et du 13 siècles (Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique 22). Louvain.
- [108] Bayerische Staatsbibliothek, Clm 26947 (ff. 13r–235v): *Breviarium (liber ordinarius) secundum ordinem ecclesiae Ratisponensis*. Pap., mm 205 × 150, kol. 2. XIV 2/4–4/4 (1340–1380). Niemcy (Regensburg, katedra). Wyd.: David Hiley, Gionata Brusa. 2020. Der Liber ordinarius der Regensburger Domkirche. Eine textkritische Edition des mittelalterlichen Regelbuchs (Codices Manuscripti & Impressi, Supplementum 16). Purkersdorf.

Münster [D]

- [109] Archiv und Bibliothek des Bistums Münster, A/Dom 1 (ff. 60r–109v): *Ordinarius Ecclesiae Monasteriensis per circulum anni*. Perg., mm 240 × 115. XIII–XIV (c. 1300). Niemcy (Münster, katedra). Wyd.: Richard Stapper. 1917. „Die Feier des

Kirchenjahres an der Kathedrale von Münster im hohen Mittelalter". *Zeitschrift für Vaterländische Geschichte und Altertumskunde* 75: 140–169.

- [110] Archiv und Bibliothek des Bistums Münster, A/Dom 5: *Ordinarius secundum ritum maioris ecclesiae Monasteriensis*. Pap., ff. 120, mm 258 × 184. XV 4/4 (a. 1489). Niemcy (Münster, katedra). Wyd.: Richard Stapper. 1936. *Excerpta ex ordinariis germanicis de summis anni ecclesiastici festivitibus ex ordinario II maioris ecclesiae Monasteriensis* (Opuscula et Textus. Series Liturgica VIII). Monasterii: 35–80.

Neuchâtel [CH]

- [111] Bibliothèque publique, ms. 4819 [A.11]: *Ordo breviarii secundum usum Ecclesiae Lausannensis*. Perg., ff. 108, mm 175 × 120. XV. Szwajcaria (Lausanne). Wyd.: Pascal Ladner. 1970. „Ein spätmittelalterlicher Liber Ordinarius Officii aus der Diözese Lausanne". *Zeitschrift für Schweizerische Kirchengeschichte* 64: 1–103, 185–281.

Opole [PL]

- [112] Archiwum Diecezjalne, ms. M.1: *Liber ordinarius*. Pap., ff. 174, mm 195 × 145. XVI 3/4 (1563). Polska (Nysa, kolegiata). Wyd.: Helmut Jan Sobeczko. 1993. *Liturgia katedry wrocławskiej według przedtrydenckiego Liber Ordinarius z 1563 roku*. Opole.

Oxford [GB]

- [113] Bodleian Library, ms. Lat. liturg. e. 18 (ff. 1va–70va): *Liber ordinarius*. Perg., mm 140 × 115. XV 3/4. Niemcy (Medingen, cysterki). Wyd.: Ulrike Hascher-Burger, Henrike Lähnemann. 2013. *Liturgie und Reform im Kloster Medingen. Edition und Untersuchung des Propst-Handbuchs*, Oxford, Bodleian Library, MS Lat. liturg. e. 18 (Spätmittelalter, Humanismus, Reformation 76). Tübingen.

- [114] Bodleian Library, ms. Rawl. C. 938 (ff. 1–96v) [S.C. 12769]: *Ordinale*. Perg., mm 190 × 130. XIII. Anglia (Osenej, augustianie). Wyd.: Timothy Meeson Morris. 1999. *The Augustinian Use of Osenej Abbey. A Study of the Osenej Ordinal, Processional and Tonale* (Bodleian Library MS Rawlinson c. 939). Diss. University of Oxford 1999: 213–314.

- [115] University College, ms. 169: *Ordinale benedictinum*. Perg., ff. 224, mm 235 × 151. XV. Anglia (Barking, benedyktyunki). Wyd.: John Basil Lowder Tolhurst. 1928. *The Ordinal and Customary of the Benedictine Nuns of Barking Abbey*, University College Oxford Ms 169 (Henry Bradshaw Society LXV–LXVI). London.

Paderborn [D]

- [116] Erzbischöfliches Archiv, ms. D.I.1.19 (ff. 9r–69v): *Ordo divinatorum officiorum Paderbornensis Ecclesiae* (kopia rękopisu z XIV w.). Pap., mm 320 × 182. Niemcy (Paderborn, katedra). Wyd.: Franz Kohlschein. 1971. *Der Paderborner Liber Ordinarius*

von 1324. Textausgabe mit einer strukturgeschichtlichen Untersuchung der antiphonalen Psalmodie (Studien und Quellen zur Westfälischen Geschichte 11). Paderborn.

Padova [I]

[117] Biblioteca Antoniana, ms. VI.104: *Ordo breviarum et missalis fratrum minorum*. Perg., ff. 87, mm 240 × 168. XIII. Włochy (Weneto). Wyd.: Stephan Joseph Peter van Dijk. 1953. Ordines of Haymo of Faversham (Henry Bradshaw Society LXXXV). London: 19–168 (Ordo breviarum Fratrum Minorum auctore fratris Haymonis de Faversham (1243–1244); 175–281 (Ordo missalis Fratrum Minorum eiusdem Haymonis de Faversham); Stephan Joseph Peter van Dijk. 1963. Sources of Modern Roman Liturgy. The Ordinals by Haymo of Faversham and Related Documents (Studia et Documenta Franciscana I). T. 2. Leiden: 16–195 (Ordo breviarum Fratrum Minorum secundum consuetudinem Romane Curie); 206–331 (Ordo missalis Fratrum Minorum secundum consuetudinem Romane Curie).

[118] Biblioteca Capitolare, ms. E. 57: *Ordo totius officii Ecclesie Paduanae per totum circulum anni*. Perg., ff. 151, mm 317 × 223. XIII 2/4 (1234–1239). Włochy (Padova, katedra). Wyd.: Giulio Cattin, Anna Vildera, Antonio Lovato, Andrea Tilatti. 2002. Il «Liber Ordinarius» della Chiesa Padovana. Padova, Biblioteca Capitolare, ms. E 57, sec. XIII (Fonti e ricerche di storia ecclesiastica padovana XXVI). T. 1–2. Padova.

Palma de Mallorca [E]

[119] Arxiu Capítular de Mallorca, ms. 3.400: *Consueta* (po kastylijsku, katalońsku i łacinnie). Pap., ff. 162, mm 340 × 240, kol. 2. XVI 1/4 (1511). Hiszpania (Mallorca, katedra). Wyd.: Gabriel Seguí i Trobat. 2011. La consueta de sagristia de 1511 de la Seu de Mallorca (Palma, Arxiu Capítular de Mallorca, ms. 3.400). Estudi de les fonts literàries i edició de text. Palma, Diss. Universitat de les Illes Balears; Gabriel Seguí i Trobat. 2015. La liturgia de la Seu fa cinc-cents anys. La consueta de sagristia de 1511 de la Seu de Mallorca. T. 2: Edició del text (Seu de Mallorca 11). Palma de Mallorca.

Paris [F]

[120] Bibliothèque de l' Arsenal, ms. lat. 526 (ff. 89r–119v): *Ordinarium*. Perg., mm 320 × 225, kol. 2. XIII–XIV (c. 1300). Francja. Wyd.: Stephan Joseph Peter van Dijk, Joan Hazelden Walker. 1975. The Ordinal of Papal Court from Innocent III to Boniface VIII and Related Documents (Spicilegium Friburgense 22). Fribourg: 527–591.

[121] Bibliothèque Mazarine, ms. 526: *Ordinarium*. Perg., ff. 195, mm 230 × 162. XIII 2/4 (1243–1247). Francja (Saint-Denis, benedyktyni). Wyd.: Edward B. Foley. 1990. The First Ordinary of the Royal Abbey of St.-Denis in France (Paris, Bibliothèque Mazarine 526) (Spicilegium Friburgense 32). Fribourg.

- [122] Bibliothèque nationale de France, ms. Fr. 14410 (ff. 29r–116v): *Liber ordinarius*. Perg., mm 190 × 135. XIII 4/4 (1288–1289). Francja (Nogent, Paraclet, benedyktyni). Wyd.: Chrysogonus Waddell. 1983. The Old French Paraclete Ordinary (Cistercian Liturgy Series 4). Gethsemani Abbey, Trappist, Kentucky.
- [123] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 808 (ff. 2–3): *Institutiones secundum usum Ecclesie Aquensis* (fragm.). Perg., mm 280 × 210. XIII–XIV. Francja (Aix-en-Provence). Wyd.: Ulisse Chevalier. 1918. Institutions liturgiques de l'église d'Aix, XIII–XIV siècles (Bibliothèque Liturgique XV). Paris: 1–7.
- [124] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 937 (ff. 1r–12v): *Ordinarium*. Perg., mm 290 × 220. XIV–XV. Włochy (Roma, Curia Romana). Wyd.: Stephan Joseph Peter van Dijk, Joan Hazelden Walker. 1975. The Ordinal of Papal Court from Innocent III to Boniface VIII and Related Documents (Spicilegium Friburgense 22). Fribourg: 527–591.
- [125] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 983 (ff. 2r–80v): *Ordinarium ad usum Sancti Petri Aureae Vallis*. Perg., mm 255 × 170, kol. 2. XV. Francja (Airvault, Saint-Pierre, augustianie). Wyd.: Gabriel Martin. 1911. Ordinaire de l'abbaye Saint-Pierre d'Airvault, XIV–XVI siècle (codex Paris, B.N. lat. 983) (Société des Archives Historiques du Poitou XL). Poitiers.
- [126] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 990 (ff. 1r–94v): *Liber de ordinatione et officio totius anni in Ecclesia Metensi* (kopia rękopisu: Metz, Bibliothèque municipale, ms. 82, XIII w.). Pap., mm 330 × 220. XVII. Francja (Metz). Wyd.: Jean-Baptiste Pelt. 1937. Études sur la cathédrale de Metz. La liturgie I (V–XIII siècles). Metz: 235–464.
- [127] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 1237 (ff. 1r–51v): *Ordinarium Ecclesiae Turonensis*. Perg., mm 235 × 165. XIV. Francja (Tours). Wyd.: Paul A. Nobilleau. 1873. Rituale seu Liber Consuetudinum B. Martini Turonensis auctore Pagano Gastinello. Tours.
- [128] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 1794 (ff. 46r–165v): *Ordinarium canonicorum regularium Sancti Johannis Carnotensis*. Perg., mm 320 × 205. XII. Francja (Chartres, Saint-Jean-en-Vallée, kanonicy regularni). Wyd.: Yves Delaporte. 1953. L'ordinaire chartrain du XIII siècle publié d'après le manuscrit original (Société Archéologique d'Eure-et-Loir. Mémoires 19). Chartres.
- [129] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 4162 A: *Ordo Romanae Ecclesiae*. Perg., ff. 83, mm 285 × 218, kol. 2. XIV 3/4 (1365). Włochy (Roma, Curia Romana, kard. Albornozy). Wyd.: Stephan Joseph Peter van Dijk, Joan Hazelden Walker. 1975. The Ordinal of Papal Court from Innocent III to Boniface VIII and Related Documents (Spicilegium Friburgense 22). Fribourg: 87–483.

- [130] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 4339 (ff. 77v–88r): *Statuta seu ordo monasterii Sancti Benigni Divionensis*. Perg. XI 1/4. Francja (Dijon, Saint-Bénigne, katedra). Wyd.: Jeremiah Desmond Brady. 1975. *Consuetudines Cestrenses*. W *Consuetudines benedictinae variae (saec. XI–XIV)* (Corpus Consuetudinum Monasticarum VI). Siegburg: 259–308.
- [131] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 4346 (ff. 15r–116v): *Officia ecclesiastica*. Perg. XIV. Francja (Dreux, cystersi). Wyd.: Hermann M. Herzog, Johannes Müller. 2003. *Ecclesiastica Officia*. Gebräuchebuch der Zisterzienser aus dem 12. Jahrhundert. Lateinischer Text nach den Handschriften Dijon 114, Trient 1711, Ljubljana 31, Paris 4346 und Wolfenbüttel Codex Guelferbytanus 1068. Deutsche Übersetzung, liturgischer Anhang, Fussnoten und Index nach der lateinisch-französischen Ausgabe von Danièle Choisselet (La Coudre) und Placide Vernet (Cîteaux) (Quellen und Studien zur Zisterziensersliteratur VII). Langwaden.
- [132] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 8898: *Ordinarius et processionale ad usum episcopi Suessionensis*. Perg., ff. 230, mm 400 × 150. XII 4/4 (1180). Francja (Soisson, katedra). Wyd.: Alexandre Poquet. 1856. *Rituale seu mandatum insignis ecclesiae Suessionensis tempore episcopi Nivelonis exaratum*. Paris.
- [133] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 14506 (ff. 261r–333v): *Ordinarium ad usum monasterii Sancti Victoris Parisiensis*. Perg., mm 355 × 180. XIII. Francja (Paris, Saint-Victor, wiktoriańskie). Wyd. (sanctorale): Camille Poirer. 2011. *Le sanctoral de l'ordinaire de Saint-Victor de Paris*. Édition critique et commentaire. Diss. École Nationale de Chartres. Paris.
- [134] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. 18047 [nouv. acq. lat. 30]: *Ordinale conventus Vallis Caulium*. Perg., ff. 50, mm 205 × 145. XIII 2/4 (p. 1237). Francja (Val-des-Choux, klasztor). Wyd.: Walter de Gray Birch. 1900. *Ordinale Conventus Vallis Caulium*. The Rule of the Monastic Order of Val-des-Choux in Burgundy. From the Original Mss. Preserved in the Bibliothèque Nationale, Paris, the Archives of Moulins-sur-Allier, etc. London – New York – Bombay.
- [135] Bibliothèque nationale de France, ms. Lat. nouv. acq. 373 (ff. 1r–51v): *Ordinarium*. Perg., mm 225 × 165. XIII. Belgia (Liège, Saint-Jacques, benedyktyni). Wyd.: Paulus Volk. 1923. *Der Liber Ordinarius des Lütticher St. Jakobskloster* (Beiträge zur Geschichte des alten Mönchtums und des Benediktinenordens 10). Münster 1923.
- [136] Bibliothèque Sainte-Geneviève, ms. 2614 (ff. 1r–22v): *Ecclesiastica officia per totum annum (ad usum abbatiæ Ungiacensis)*. Perg., mm 160 × 123. XII 4/4 (1175–1193). Francja (Oigny, augustianie). Wyd.: Placide Fernand Lefèvre, Antoninus Hendrik Thomas. 1976. *Le coutumier de l'Abbaye d'Oigny en Bourgogne au XII siècle* (Spicilegium Sacrum Lovaniense 39). Louvain: 1–42.

Parma [I]

- [137] Archivio Capitolare, ms. AC/1: *Ordinarium Ecclesiae Parmensis*. Perg., ff. 35, mm 268 × 188. XV (1417). Włochy (Parma, katedra). Wyd.: Luigi Barbieri. 1866. *Ordinarium ecclesiae Parmensis e vetustioribus excerptum reformatum (Monumenta historica ad provincias Parmae et Placentiae pertinentia 1)*. Parma.

Porto [P]

- [138] Biblioteca Pública Municipal, ms. 578: *Consuetudines monasterii Palumbari*. Perg., ff. 104, mm 235 × 160. XIII. Portugalia (Pombeiro, Santa Maria, benedyktyni). Wyd.: Joana Lencart. 1997. *O Costumeiro de Pombeiro. Uma Comunidade Beneditina no séc. XIII (Histórias de Portugal 35)*. Lisboa.

Reims [F]

- [139] Bibliothèque municipale, ms. 328: *Liber ordinarius ad usum ecclesiae Beatae Mariae Remensis*. Perg., ff. 75, mm 175 × 127. XIII 2/2. Francja (Reims, katedra). Wyd.: Ulisse Chevalier. 1900. *Sacramentaire et martyrologe de l'abbaye Saint-Remy. Martyrologe, calendrier, ordinaires et prosaire de la métropole de Reims (VIII–XIII siècles)* (Bibliothèque Liturgique VII). Paris: 92–260.
- [140] Bibliothèque municipale, ms. 329 [C. 171]: *Liber ordinarius ad usum Beatae Mariae Remensis*. Perg., ff. 113, mm 226 × 150. XIV. Francja (Reims, katedra). Wyd.: Ulisse Chevalier. 1900. *Sacramentaire et martyrologe de l'abbaye Saint-Remy. Martyrologe, calendrier, ordinaires et prosaire de la métropole de Reims (VIII–XIII siècles)* (Bibliothèque Liturgique VII). Paris: 92–260.

Roma [I]

- [141] Archivio dell'Ordine dei Frati Predicatori, Santa Sabina ms. XIV L 1 (ff. 1–12v): *Ecclesiasticum officium secundum ordinem fratrum praedicatorum*. Perg., mm 485 × 325, kol. 3. XIII 3/4 (p. 1259). Włochy (Roma, Santa Sabina, dominikanie). Wyd.: Franciscus M. Guerrini. 1921. *Ordinarium iuxta ritum Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum*. Roma.
- [142] Biblioteca del Collegio Sant'Isidoro dei frati irlandesi, ms. 1/12: *Liber usuum Ecclesiae Cusentinae*. Perg., ff. 46. XV 3/4 (1453). Włochy (Cosenza). Wyd.: Antonio Maria Adorisio. 2000. *L'opera dimenticata di Luca di Casamari, arcivescovo di Cosenza. Premessa all'edizione del «Liber usuum Ecclesiae Cusentinae». W Federico II e Casamari. Atti di convegno nazionale di studi nell'ottavo centenario della nascita di Federico II (1194–1250), Casamari, 16 settembre 1995* (Bibliotheca Casaemariensis 4). Casamari.
- [143] Biblioteca di San Paolo fuori le Mura, cod. 92 (s. 20–172): *Liber tramitis*. Perg., mm 240 × 160. XII. Włochy (Roma, San Paulo, benedyktyni). Wyd.: Marquard Hergott. 1726. *Vetus disciplina monastica, seu Collectio Auctorum Ordinis S. Benedic-*

ti maximam partem ineditorum. Parisiis: 37–132 (Guidonis disciplina Farfensis et S. Pauli Romae); PL 150, 1193–1300.

Rouen [F]

[144] Bibliothèque municipale, ms. 254 [A 226] (ff. 199v–212v): *Consuetudinarium Bec-cense*. Perg., mm 319 × 235. XIV 1/4. Francja (Bec, Notre Dame, benedyktyni, następnie Notre-Dame-du-Pré de Valmont lub Bonne-nouvelle près Rouen). Wyd.: Marie Pascal Dickson. 1967. *Consuetudines Beccenses (Corpus Consuetudinum Monasticarum IV)*. Siegburg: 1–222.

Salzburg [A]

[145] Universitätsbibliothek, ms. M.II.6: *Liber ordinarius Ecclesiae Salisburgensis*. Perg., ff. 171 mm 315 × 215. XII 4/4 (1198). Austria (Salzburg, katedra). Wyd.: Gionata Brusa, Karl Franz Prassl. 2019. Der ‘Liber ordinarius Salisburgensis’. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien – Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.salzburg.sal].

San Candido / Innichen [I]

[146] Biblioteca della Collegiata, cod. VII A 10 (ff. 28r–49v): *Liber ordinarius Brixinensis Ecclesiae*. Perg., mm 385 × 275. XIII 2/4. Włochy (Bressanone, katedra). Wyd.: Gionata Brusa. 2019. Der ‘Liber ordinarius Brixinensis’. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien – Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.brixen].

Sankt Paul im Lavanttal [A]

[147] Stiftsbibliothek, cod. 83/3 [25.4.29]: *Liber ordinarius Pataviensis*. Perg., ff. 141, mm 232 × 164. XIII 2/4 (c. 1236). Austria (Spital am Pyhrn, kolegiata). Wyd.: Robert Klugseder, Gionata Brusa. 2019. Der Liber ordinarius Pataviensis. Eine textkritische Edition des mittelalterlichen Regelbuchs der Diözese Passau (Codices Manuscripti & Impressi. Supplementum 13). Purkersdorf.

Sées [F]

[148] Archives de l’Évêché de Sées, b. s. (ff. 130r–159r): *Ordinarium*. Perg. XIII 3/4 (1275). Francja (Saint-Pierre sur Dive, benedyktyni). Wyd.: Jean-Baptiste Nicolas Blin. 1887. *Ordinal de l’Abbaye de Saint-Pierre-sur-Dives*. Paris.

Siena [I]

[149] Biblioteca Comunale degli Intronati, ms. G.V.8: *Ordo officiorum Ecclesiae Senensis*. Perg., ff. 200, mm 313 × 197. XIII 1/4. Włochy (Siena). Wyd.: Giovanni Crisostomo Trombelli. 1776. *Ordo Officiorum Ecclesiae Senensis ab Odorico eiusdem ecclesiae canonico anno MCCXIII compositus*. Bononiae.

[150] Biblioteca Comunale degli Intronati, ms. G.V.9: *Ordo officiorum Ecclesiae Senensis*. Perg., ff. 80, mm 250 × 185. XIV 1/4 (Marchetti: XIII 1/4). Włochy (Siena). Wyd.:

Mino Marchetti. 1998. *Ordo Officiorum Ecclesiae Senensis*. Oderigo e la liturgia della cattedrale di Siena (inizi secolo XIII). Siena.

Sion/Sitten [CH]

[151] Archives du chapitre / Kapitelsarchiv, ms. 17 (ff. 290va–296vb): *Ordinarium missarum Seduense*. Perg., mm 350 × 235, kol. 2. XV. Szwajcaria (Sion/Sitten, katedra). Wyd.: François Huot. 1973. *L'ordinaire de Sion. Étude sur sa transmission manuscrite, son cadre historique et sa liturgie* (Spicilegium Friburgense 18). Fribourg Suisse: 589–612 (cod. Q).

[152] Archives du chapitre / Kapitelsarchiv, ms. 21 (ff. 238ra–244ra): *Ordinarium missarum Seduense*. Perg., mm 395 × 290. XVI 3/4 (1571). Szwajcaria (Sion/Sitten, katedra). Wyd.: François Huot. 1973. *L'ordinaire de Sion. Étude sur sa transmission manuscrite, son cadre historique et sa liturgie* (Spicilegium Friburgense 18). Fribourg Suisse: 589–612 (cod. R).

[153] Archives du chapitre / Kapitelsarchiv, ms. 47: *Ordinarium*. Perg., ff. 62, mm 245 × 170–175. XIII. Szwajcaria (Sion/Sitten, katedra). Wyd.: François Huot. 1973. *L'ordinaire de Sion. Étude sur sa transmission manuscrite, son cadre historique et sa liturgie* (Spicilegium Friburgense 18). Fribourg Suisse: 379–541.

[154] Archives du chapitre / Kapitelsarchiv, ms. 74 (ff. 81r–140v): *Ordinarium*. Pap., mm 215 × 150. XV. Szwajcaria (Sion/Sitten, katedra). Wyd.: François Huot. 1973. *L'ordinaire de Sion. Étude sur sa transmission manuscrite, son cadre historique et sa liturgie* (Spicilegium Friburgense 18). Fribourg Suisse: 379–541.

Stockholm [S]

[155] Riksarkivet, ms. Skoklostersamlingen 4° Nr. 2 [E 8899]: *Ordinarium Lincopense*. Perg., ff. 105, mm 245 × 165. XIV 4/4 (1384). Szwecja (Linköping lub Vadstena, brygidki). Wyd.: Sven Helander. 1957. *Ordinarius Lincopensis ca.1400 och dess liturgiska förebilder* (Ordinarius Lincopensis und seine liturgischen Vorbilder) (Bibliotheca Theologiae Practicae 4). Lund: 285–406.

Stuttgart [D]

[156] Württembergische Landesbibliothek, Cod. Don. 497 [Donaueschingen. Fürstembergische Bibliothek, ms. 512] (ff. 56v–66v): *Consuetudines Argentinensis Ecclesiae*. Perg., in 4°. XII. Francja (Strasbourg). Wyd.: André Marcel Burg. 1984. „Les «consuetudines» de Baldolf (XI siècle)”. *Archives de l'Église d'Alsace* 43: 1–50.

Tarragona [E]

[157] Arxiu Historic Arxdiocesà, Fragm. 20–10: *Consueta – ordinarium episcopale*. Perg., ff. 4, mm 325 × 235. XIII 2/2. Hiszpania (Tarragona). Wyd.: Miquel des Sants Gros i Pujol. 1995. „Los Fragmentos de la «Consueta-Ordinario Episcopal». Fragm. 20–10 del Archivio Archidiesano de Tarragona”. *Didaskalia* 25: 17–25.

Tongeren [B]

- [158] Kollegiale O.-L.-Vrouwkerk: *Liber ordinarius Tungrensis Ecclesiae*. Perg., ff. 240, mm 300 × 190. XV. Belgia (Tongeren, kolegiata). Wyd.: Placide Fernand Lefèvre. 1967–1968. Ordinaire de la collégiale, autrefois cathédrale de la Tongres d'après un manuscrit du XV siècle (*Spicilegium Sacrum Lovaniense* 34–35). Louvain.

Tournai [B]

- [159] Archives de la cathédrale, ms. 348/A: *Caeremoniale – ordinarium*. Pap., pp. 86, mm 295 × 220. XV 1/2. Belgia (Tournai, katedra). Wyd.: Jacques Pycke. 2004. Sons, couleurs, odeurs dans la cathédrale de Tournai au 15 siècle. I: Édition du cérémonial et des ordinaires, suivie du commentaire (I): Les acteurs, les lieux et le mobilier liturgique (*Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique* 84). Bruxelles: 33–123.

Tours [F]

- [160] Bibliothèque municipale, ms. 1295 (s. 451–520): *Haec sunt consuetudines ecclesiae beati Martini Turonensis* (kopia zniszczonego rękopisu z Tours, kolegiata św. Marcina, XIII w.). Wyd.: A. Fleuret. 1899. Rituel de Saint-Martin de Tours XIIIe siècle. Première partie: Documents et manuscrits. Paris.

Trento [I]

- [161] Biblioteca Comunale, ms. 1711: *Ecclesiastica officia*. Perg., ff. 84, mm 196 × 127. XII 2/4 (1131–1140). Francja (Villers-Bettlach, cystersi). Ed.: Bruno Griesser. 1956. „Die «Ecclesiastica officia Cisterciensis Ordinis» des cod. 1711 von Trient”. *Analecta Sacri Ordinis Cisterciensis* 12: 153–288; Danièle Choisselet, Placide Vernet. 1989. *Les Ecclesiastica Officia cisterciens du XII siècle: text latin selon les manuscrits édités de Trente 1711, Ljubljana 31 et Dijon 114, version française, annexe liturgique, notes, index et tables* (*Documentation Cistercienne* 22). Reiningue; Hermann M. Herzog, Johannes Müller. 2003. *Ecclesiastica Officia. Gebräuchebuch der Zisterzienser aus dem 12. Jahrhundert. Lateinischer Text nach den Handschriften Dijon 114, Trient 1711, Ljubljana 31, Paris 4346 und Wolfenbüttel Codex Guelferbytanus 1068. Deutsche Übersetzung, liturgischer Anhang, Fussnoten und Index nach der lateinisch-französischen Ausgabe von Danièle Choisselet (La Coudre) und Placide Vernet (Cîteaux) (Quellen und Studien zur Zisterzienserliteratur VII). Langwaden.*

Utrecht [NL]

- [162] Het Utrechts Archief, Domkapittel, Inv. nr. 67: *Ordinarium*. Perg., ff. 63. XIV 3/4 (c. 1350). Holandia (Utrecht, Sint-Maarten, katedra). Wyd.: Paul Sejourné. 1919–1920. L'ordinaire de Saint-Martin d'Utrecht (*Bibliotheca Liturgica Sancti Willibrordi* 1). Utrecht.

Vercelli [I]

- [163] Biblioteca Capitolare Eusebiana, ms. LIII: *Usus secundum consuetudinem Ecclesiae Vercellensis per anni circulum*. Perg., ff. 87, mm 370 × 260. XIV 3/4 (1372). Włochy (Ver-

- celli, Sant'Eusebio, katedra). Wyd.: Gionata Brusa, Ferdinando Dell'Oro. 2009. *Usus psallendi Ecclesiae Vercellensis* (Vercelli, Biblioteca Capitolare, cod. LIII) (Bibliotheca Ephemerides Liturgicae. Subsidia 149. Monumenta Italiae Liturgica IV). Roma.
- [164] Biblioteca Capitolare Eusebiana, ms. LXX: *Liber ordinarius* (fragm.). Perg., f. 1, mm 320 × 220. XIII 1/4. Włochy (Vercelli, katedra). Wyd.: Gionata Brusa, Ferdinando Dell'Oro. 2009. *Usus psallendi Ecclesiae Vercellensis* (Vercelli, Biblioteca Capitolare, cod. LIII) (Bibliotheca Ephemerides Liturgicae. Subsidia 149. Monumenta Italiae Liturgica IV). Roma: 20 nr 20.
- [165] Biblioteca Capitolare Eusebiana, ms. CCXV: *Liber ordinarius*. Perg., ff. 90, mm 210 × 150. XVI 3/4 (1570). Włochy (Vercelli, S. Maria Maggiore). Wyd.: Gionata Brusa. 2021. „Il Libro Ordinario di Santa Maria Maggiore di Vercelli. Edizione del testo”. *Rivista Internazionale di Musica Sacra* 42: 149–322.

Verona [I]

- [166] Biblioteca Capitolare, ms. XCIV (ff. 9r–93v) [89]: *Liber ordinarius*. Perg., mm 230 × 170. XI. Włochy (prow. Verona). Wyd.: Gilles Gérard Meersseman, Edvige Adda, Jean Deshusses. 1974. *L'Orazionale dell'arcidiacono Pacifico e il Carpsum del cantore Stefano. Studi e testi sulla liturgia del Duomo di Verona dal IX all'XI secolo* (Spicilegium Friburgense 21). Fribourg Suisse: 203–309.

Vic [E]

- [167] Arxiu i Biblioteca Episcopals, Arxiu Capitular, ms. 131: *Usus ecclesiastici secundum consuetudinem Urgelitanae sedis et episcopatus*. Perg., ff. 50, mm 190 × 140. XII 2/4–3/4 (1133–1173). Hiszpania (Seu de Urgell). Wyd.: Miquel des Sants Gros i Pujol. 1978. „La consuetudine antiga de la Seu d'Urgell (Vic, Museu Episcopal, ms. 131)”. *Urgellia* 1: 183–266.
- [168] Arxiu i Biblioteca Episcopals, Arxiu Capitular, ms. 134 [LXXXIV]: *Liber consuetudinum Vicensis Ecclesiae*. Perg., ff. 38, mm 260 × 170. XIII 1/4–2/4 (1216–1228). Hiszpania (Andreu Salamúnia). Wyd.: Miquel des Sants Gros i Pujol. 1996. „El «Liber Consuetudinum Vicensis Ecclesie» dels canonge Andreu Salamúnia – Vic, Museu Episcopal, Ms. 134 [LXXXIV]”. *Miscel·lània Litúrgica Catalana* 7: 175–294.
- [169] Arxiu i Biblioteca Episcopals, Arxiu Episcopal, Fragm. XII/3: *Consuetudine* (fragm.). Perg., f. 1, mm 354 × 248. XIV 3/4 (c. 1360). Hiszpania (Gerona, Sant Esteve d'en Bas). Wyd.: Marc Sureda i Jubany. 2016. „Un altre fragment de consuetudine medieval segons els usos de Girona (ABEV, Fragments XII/3)”. *Miscel·lània Litúrgica Catalana* 24: 189–203.

Volterra [I]

- [170] Biblioteca Guarnacci, ms. 5403 [274, XLVIII. 2. 3]: *Ordo officiorum Vulterranae Ecclesiae*. Perg., ff. 146, mm 202 × 124. XII 2/2. Włochy (Fibbiano, SS. Fabbiano e Sebastiano). Wyd.: Mario Bocci. 1984. *Ordo Officiorum Vulterranae Ecclesiae*.

W *De Sancti Hugonis actis liturgicis: trascrizioni a cura Mario Bocci* (Biblioteca Winsemann Falghera. II. Documenti della Chiesa Volterrana 1). Firenze.

Vorau [A]

[171] Stiftsbibliothek, ms. 99 [CC]: *Liber ordinarius Ecclesiae Salisburgensis*. Perg., ff. 83, mm 350 × 250. XIII 1/4–3/4 (1220–1260). Austria (Vorau, augustianie). Wyd.: Gionata Brusa, Karl Franz Prassl (unter Mitarbeit von Vera Charvat, Robert Klugse-der, Thomas Lemmens). 2019. *Der 'Liber ordinarius Salisburgensis'*. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien – Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.vo].

[172] Stiftsbibliothek, ms. 333 [XCI]: *Liber ordinarius Ecclesiae Voraviensis*. Perg., ff. 148, mm 250 × 170. XIII 4/4 (1299). Austria (Vorau, augustianie). Wyd.: Gionata Brusa. 2019. *Der 'Liber ordinarius Voraviensis'*. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien – Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.vorau].

Wien [A]

[173] Österreichische Nationalbibliothek, cod. 1482 (ff. 75r–94v): *Liber ordinarius Sancti Nicolai*. Perg., mm 320 × 220. XII 3/4 (c. 1180). Niemcy (Passau, St. Nikola, augu- stianie). Wyd.: Gionata Brusa, Robert Klugseder. 2019. *Der Liber ordinarius sancti Nicolai (Mengotus)*. W *Cantus Network – semantisch erweitere digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien/Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.stnikola]; Gionata Brusa. 2020. *Der Liber ordinarius des Mengotus*. W *Musik und Liturgie in der Diözese Passau im Mittelalter* (Veröffentlichungen des Instituts für Kulturraumforschung Ostbairerns und der Nachbarregion der Universität Passau 73). Red. Robert Klugseder, 357–420. Passau.

[174] Österreichische Nationalbibliothek, cod. 1482 (ff. 96r–156v): *Ordo officiorum ecclesiae Lateranensis institutus a Bernhardo Lateranensis ecclesiae priore*. Perg., ff. 160, mm 320 × 220. XII–XIII. Włochy (Roma, San Giovanni in Laterano). Wyd.: Ludwig Fischer. 1916. *Bernhardi cardinalis et Lateranensis ecclesiae prioris Ordo Officiorum Ecclesiae Lateranensis* (Historische Forschungen und Quellen 2–3). München – Freising.

Wolfenbüttel [D]

[175] Herzog August Bibliothek, ms. Guelf. 84. Aug. 2° (ff. 166r–179v): *Ordo in festo sanctorum*. Perg., mm. 280 × 190. XIII. Francja (Strasbourg). Wyd.: André Marcel Burg. 1988. „Le coutumier anonyme (XIII siècle) de l'église cathédrale de Strasbo-urg”. *Archives de l'Église d'Alsace* 47: 31–65.

[176] Herzog August Bibliothek, ms. Guelf. 1068 Helmst.: *Usus cisterciensium in Molismo episcopatus Lingonensis*. Perg, ff. 12, mm 175 × 130. XV. Francja (Molesme, No- tre-Dame, cystersi). Wyd.: Hermann M. Herzog, Johannes Müller. 2003. *Ecclesiasti-*

ca Officia. Gebräuchebuch der Zisterzienser aus dem 12. Jahrhundert. Lateinischer Text nach den Handschriften Dijon 114, Trient 1711, Ljubljana 31, Paris 4346 und Wolfenbüttel Codex Guelferbytanus 1068. Deutsche Übersetzung, liturgischer Anhang, Fussnoten und Index nach der lateinisch-französischen Ausgabe von Danièle Choisselet (La Coudre) und Placide Vernet (Cîteaux) (Quellen und Studien zur Zisterziensersliteratur VII). Langwaden.

Wrocław [PL]

- [177] Archivum Archidiecezjalne, ms. IIIa.13a: *Modus agendi in Ecclesia Wratislaviensi et quod est de officio sacristianorum*. Perg., ff. 152, mm 335 × 130. XV 2/4–4/4 (1448–1484). Polska (Wrocław, katedra). Wyd. (częściowe): Franz Schubert. 1936. Ex modo agendi in ecclesia Wratislaviensi. W *Excerpta ex ordinariis Germanicis de summis anni ecclesiastici festivitibus* (Opuscula et textus. Series liturgica 7–8). Münster: 5–37.

Würzburg [D]

- [178] Universitätsbibliothek, M.p.th.f. 127a: *Breviarium de omnibus quae cantanda et legenda sunt per circulum anni in choro Sancti Iohannis*. Perg., ff. 216, mm 325 × 245. XIV 3/4 (1360). Niemcy (Würzburg, St. Iohannis, kolegiata). Wyd.: Rita Wehner. 1979. Die mittelalterliche Gottesdienstordnung des Stiftes Haug in Würzburg (Schriften des Zentralinstituts für fränkische Landeskunde und allgemeine Regionalforschung an der Universität Erlangen – Nürnberg 17). Neustadt an der Aisch.

Xanten [D]

- [179] Stiftsarchiv und -bibliothek St. Victor, ms. StiftAB.2 (ff. 52r–77v): *Ordinarius secundum usum Ecclesiae Xantensis*. Perg., mm 350 × 210. XIII 2/2 (1258–1286). Niemcy (Xanten, St. Viktor, kolegiata). Wyd.: Friedrich Wilhelm Oediger. 1963. Der älteste Ordinarius des Stiftes Xanten. Kevelaer.

Zürich [CH]

- [180] Zentralbibliothek, ms. C 8 b* [F 173]: *Breviarium chori Turicensis*. Perg., ff. 169, mm 238 × 165. XIII 3/4 (1260). Szwajcaria (Zürich, Grossmünster). Wyd.: Heidi Leuppi. 1995. Der Liber Ordinarius des Konrad von Mure. Die Gottesdienstordnung am Grossmünster in Zürich (Spicilegium Friburgense 37). Freiburg Schweiz.
- [181] Zentralbibliothek, ms. Rh. 74b (ff. 19r–48v): *Liber ordinarius Rhenoviensis*. Perg., mm 235 × 165, col. 2. XII 1/2. Niemcy (Hirsau, następnie Rheinau, benedyktyni). Wyd.: Robert Klugseder, Gionata Brusa. 2019. Der ‘Liber ordinarius Hirsaugensis’. W *Cantus Network – semantisch erweiterte digitale Edition der Libri Ordinarii der Metropole Salzburg*. Wien – Graz [gams.uni-graz.at/o:cantus.hirsau].
- [182] Zentralbibliothek, ms. Rh. 80: *Liber ordinarius Rhenoviensis*. Perg., ff. 111, mm 225 × 170. XII 1/4 (1114–1123). Niemcy (Hirsau, następnie Rheinau, benedyk-

tyni). Wyd.: Anton Hänggi. 1957. Der Rheinauer Liber Ordinarius (Zürich, Zentralbibliothek, Rh 80) (Spicilegium Friburgense 1). Freiburg Schweiz.

Indeks topograficzny

A

Aachen, St. Marien, katedra: 1.
Airvault, Saint-Pierre, augustianie: 125.
Aix-en-Provence: 3, 123.
Amiens, katedra: 4.
Amiens, Saint-Martin-aux-Jumeaux, augustianie: 5.
Anderlecht, Saints-Pierre-et Paul, kolegiata: 19.
Andreu Salamúnia: 168.
Aosta, katedra: 6.
Arras, St-Vaast, benedyktyni: 7.
Asti: 8.
Augsburg, katedra: 38.

B

Bamberg, katedra: 9.
Barking, benedyktynki: 115.
Basel: 12, 60.
Bayeux, katedra: 13.
Bec, Notre Dame, benedyktyni: 144.
Bergamo, katedra: 14.
Besançon, Saint-Jean, katedra: 16.
Bressanone/Brixen, katedra: 18, 146.
Burgos, Las Huelgas, cystersi: 22.

C

Canterbury, katedra: 82.
Cardona, San Vincenzo, kolegiata: 27.
Chartres, katedra: 29.

Chartres, Saint-Jean-en-Vallée, kanonicy regularni: 128.
Chester, benedyktyni: 15.
Cîteaux, Notre-Dame, cystersi: 37.
Clairvaux, cystersi: 100.
Cosenza: 142.

D

Dijon, Saint-Bénigne: 36, 130.
Dreux, cystersi: 131.

E

Egmond, Sint-Adalbert, benedyktyni: 41,
Essen, Maria in der Not, premostratensi: 42.
Esztergom, katedra: 21.
Évreux, katedra: 43.
Exeter: 44.

F

Farfa, benedyktyni: 33.
Fécamp, benedyktyni: 45.
Fibbiano, SS. Fabbiano e Sebastiano: 170.
Firenze, S. Reparata, katedra: 46, 47.

G

Genève: 50.
Gerona, katedra: 51.

Gerona, Sant Esteve d'en Bas: 169.
Goslar, St. Simon und Judas, kolegiata:
58.

H

Halberstadt, katedra: 56.
Halle, St. Moritz und Maria Magdalena,
kolegiata: 10.
Hereford, katedra: 85.
Hirsau: 181, 182.
Holyrood, augustianie: 40.

J

Jerusalem: 30.

K

Klosterneuburg: 65.
Klosterneuburg, augustianie: 63, 64.
Klosterneuburg, St. Maria, augustianie:
62, 66.
Konstanz: 73.
Kostanjevica, cystersi: 78.
Köln, St. Aposteln, kolegiata: 72.
Köln, St. Cäcilien, augustianki: 57.
Köln, St. Gereon, kolegiata: 71.

L

Laon: 74, 75.
Lausanne: 111.
Liège, Saint-Jacques, benedyktyni: 135.
Lille, Saint-Pierre, kolegiata: 77.
Linköping: 155.
London, karmelici: 39.
Lyon, Saint-Jean, katedra: 89.

M

Maastrich, Onze Lieve Vrouwkerk, ko-
legiata: 35.

Maastricht, Sint Servaas, kolegiata: 90.
Mainz, katedra: 91.
Mallorca, katedra: 119.
Marseille: 28.
Marseille, katedra: 92.
Medingen, cysterki: 113.
Melk, benedyktyni: 93.
Metz: 126.
Metz, katedra: 94.
Metz, Saint-Arnould, benedyktyni: 95.
Milano: 96.
Molesme, Notre-Dame, cystersi: 176.
Montecassino, benedyktyni: 32, 98.
Monza: 101.
Moosburg, St. Kastulus, kolegiata: 102.
Münster, katedra: 109, 110.

N

Nidaros/Trondheim, prow.: 67, 68, 69,
70.
Nivelles, Sainte-Gertrude, benedykty-
ki: 26.
Nogent, Paraclet, benedyktyni: 122.
Norwich, katedra: 23.
Nysa, kolegiata: 112.

O

Oigny, augustianie: 136.
Oseney, augustianie: 114.

P

Padernborn, katedra: 116.
Padova, katedra: 118.
Parc, diec. Liège, premonstratensi: 81.
Paris, Saint-Victor, wiktorianie: 133.
Parma, katedra: 137.
Passau, St. Nikola, augustianie: 173.

Pisa, katedra: 17.

Pombeiro, Santa Maria, benedyktyni:
138.

R

Ranshofen, S. Pankratius, augustianie:
103.

Regensburg, katedra: 108.

Regensburg, St. Emmeram, benedykty-
ni: 104, 105, 106.

Reims, katedra: 86, 139, 140.

Rheinau, benedyktyni: 181, 182.

Roda: 76.

Roma, Curia Romana: 124, 129.

Roma, San Giovanni in Laterano: 174.

Roma, San Paulo, benedyktyni: 143.

Roma, San Pietro: 34.

Roma, Santa Sabina, dominikanie: 141.

Rouen, katedra: 99.

S

Saint-Denis, benedyktyni: 121.

Saint-Pierre sur Dive, benedyktyni: 148.

Salisbury: 83.

Salzburg, katedra: 145.

Sant Cugat del Vallès, benedyktyni: 11.

Savigny, Saint-Martin, benedyktyni: 88.

Schäftlarn, premonstratensi: 107.

Seckau: 53, 54.

Seckau, augustianie: 52.

Sempringham, St. Andrews, gilbertini:
24.

Seu de Urgell: 167.

Siena: 149, 150.

Sion/Sitten, katedra: 80, 151, 152, 153,
154.

Soisson, katedra: 132.

Speyer, katedra: 51.

Spital am Pyhrn, kolegiata: 147.

Stams, cystersi: 59.

Stična cystersi: 78.

Strasbourg: 156, 175.

T

Tarragona: 157.

Tongeren, kolegiata: 158.

Tournai, katedra: 159.

Tours: 127, 160.

Trier, katedra: 84.

U

Utrecht, Sint-Maarten, katedra: 162.

Utrecht, Sint Maria: 79.

V

Vadstena: 155.

Val-des-Choux, klasztor: 134.

Valtravaglia, S. Vittore, kolegiata: 97.

Vercelli, Sant'Eusebio, katedra: 163,
164.

Vercelli, S. Maria Maggiore: 165.

Verona: 166.

Vienne, katedra: 55.

Villers-Bettlach, cystersi: 161.

Vorau, augustianie: 171, 172.

W

Wrocław, katedra: 177.

Würzburg, St. Johannis, kolegiata: 178.

X

Xanten, St. Viktor, kolegiata: 179.

Y

York, St. Mary's, benedyktyni: 25.

Z

Zurzach: 2.

Zürich, Grossmünster: 180.

Francja: 120.

Polska (krzyżacy): 48, 49.

Włochy: 31, 117.

Indeks chronologiczny**X**

X 1/2: 98.

XI

XI: 97, 166.

XI 1/4: 130.

XI 3/4: 33.

XII

XII: 32, 93, 99, 128, 143, 156.

XII 1/2: 181.

XII 2/2: 89, 170.

XII 2/4: 78, 161, 167.

XII 3/4: 30, 100, 173.

XII 4/4: 34, 37, 47, 52, 96, 132, 145.

XII-XIII: 74, 101, 107, 174.

XIIIXIII: 17, 36, 45, 46, 68, 69, 81, 86, 94,
114, 117, 126, 133, 135, 138, 153,
160, 175.XIII 1/4: 9, 11, 75, 103, 149, 150, 164,
168, 171.

XIII 2/2: 51, 90, 139, 157, 179.

XIII 2/4: 13, 29, 55, 95, 118, 121, 134,
146, 147.

XIII 3/4: 5, 23, 92, 141, 148, 180.

XIII 4/4: 26, 77, 122, 172.

XIII-XIV: 4, 39, 83, 109, 120, 123.

XIVXIV: 1, 19, 20, 31, 35, 43, 67, 70, 72,
85, 88, 116, 127, 131, 140.

XIV 1/2: 15, 49, 87.

XIV 1/4: 7, 8, 27, 56, 62, 66, 84, 144.

XIV 2/4: 16, 53, 65, 108.

XIV 3/4: 2, 3, 28, 42, 80, 102, 129, 162,
163, 169, 178.

XIV 4/4: 25, 44, 63, 155.

XIV-XV: 22, 24, 76, 124.

XVXV: 36, 61, 111, 115, 125, 137, 151,
154, 158, 176.

XV 1/2: 159.

XV 1/3: 48.

XV 1/4: 57, 71, 79.

XV 2/4: 40, 58, 104, 105, 106, 177.

XV 3/4: 6, 14, 21, 50, 59, 113, 142.

XV 4/4: 38, 41, 110.

XVI

XVI: 73.

XVI 1/4: 12, 60, 64, 119.

XVI 2/4: 10, 18, 91.

XVI 3/4: 112, 152, 165.

XVI 4/4: 54.

Indeks autorów**A**

Adda, Edvige: 166.
Adorisio, Antonio Maria: 142.
Albanès, Joseph Hyacinthe: 92.
Albers, Bruno: 15, 33, 98.
Amiet, Robert: 6.
Arens, Franz: 42.

B

Barbieri, Luigi: 137.
Behrendt, Inga: 53.
Bellotte, Antoine: 74.
Blin, Jean-Baptiste Nicolas: 148.
Bocci, Mario: 170.
Brady, Jeremiah Desmond: 15, 130.
Brilinger, Hieronymus: 12, 60.
Brou, Louis: 7.
Brown, Langton E. G.: 85.
Brusa, Gionata: 52, 53, 54, 62, 63, 64,
65, 66, 102, 103, 104, 105, 106,
108, 145, 146, 147, 163, 164,
165, 171, 172, 173, 181.
Brückner, Jens: 38.
Burg, André Marcel: 156, 175.

C

Catalunya, David: 22.
Cattin, Giulio: 118.
Chadd, David: 45.
Charvat, Vera: 103, 171.
Chevalier, Ulisse: 3, 13, 55, 74, 75, 86,
92, 123, 139, 140.
Choisselet, Danièle: 37, 78, 161.
Chomton, Louis: 36.
Colliard, Lin: 6.

Collomb, Pascal: 89.
Compte, Ernest: 11.
Crousillac, Maylis: 28.
Csanády, Thomas: 52.

D

Dalton, John Neale: 44.
Dankó, Joseph: 21.
de Gray Birch, Walter: 134.
Delamare, René: 43, 99.
Delaporte, Yves: 29, 128.
Dell'Oro, Ferdinando: 101, 163, 164.
De Saint-Joseph, Patrick: 39.
Deshusses, Jean: 166.
Dickson, Marie Pascal: 144.
Dinter, Peter: 33.
Duchesne, Louis: 34.
Durand, Georges: 4, 5.
Duval-Arnould, Louis: 100.

E

Eeles, Francis C.: 40.

F

Fabre, Paul: 34.
Farrenkopf, Edmund Karl: 9.
Fischer, Ludwig: 174.
Fité i Llevot, Francesc: 76.
Fleuret A.: 160.
Foley, Edward B.: 121.
Földvály, Miklós István: 21.
Frauenknecht, Erwin: 61.
Frere, Walter Howard: 83, 85.

G

Gatti, Michaela: 14.
 Gendry, Pauline: 88.
 Gjerløw, Lilli: 67, 68, 69, 70.
 Griesser, Bruno: 161.
 Gros i Pujol, Miquel des Sants: 157, 167, 168.
 Guerrini, Franciscus M.: 141.
 Guignard, Philippe: 31.

H

Hamann, Matthias: 10.
 Hascher-Burger, Ulrike: 113.
 Hautcoeur, Edouard: 77.
 Hänggi, Anton: 182.
 Helander, Sven: 155.
 Herrgott, Marquard: 143.
 Herzog, Hermann M.: 37, 78, 131, 161, 176.
 Hiley, David: 104, 106, 108.
 Hof, Jan: 41.
 Hofmeister-Winter, Andrea: 18.
 Huber, Markus: 65.
 Huot, François: 50, 80, 151, 152, 153, 154.

J

Jenkins, John: 82.
 Jurot, Romain: 16.

K

Kanngiesser, Tobias: 57.
 Kathrein, Vera Maria: 59.
 Kelly, Thomas Forrest: 26, 32.
 Klugseder, Robert: 65, 103, 147, 171, 173, 181.
 Kohlschein, Franz: 115.
 Kurzeja, Adalbert: 84.

L

Ladner, Pascal: 111.
 Lähnemann, Henrike: 113.
 Lefèvre, Placide Fernand: 19, 81, 107, 136, 158.
 Lemmens, Thomas: 103, 171.
 Lencart, Joana: 138.
 Leuppi, Heidi: 180.
 Lohse, Tillmann: 58.
 Löffler, Anette: 48, 49.

M

Magistretti, Marco: 96, 97.
 Mambretti, Renato: 101.
 Marchetti, Mino: 150.
 Martin, Gabriel: 125.
 Meersseman, Gilles Gérard: 166.
 Miklós, Réka: 54.
 Moreni, Domenico: 46.
 Morris, Timothy Meeson: 114.
 Möhling, Andreas: 1.
 Müller, Johannes: 37, 78, 131, 161, 176.

N

Neumüller, Willibrord: 93.
 Nobilleau, Paul A.: 127.
 Noschitzka, Canisius: 78.

O

Odenthal, Andreas: 56, 61, 71, 72.
 Odermatt, Alois: 95.
 Oediger, Friedrich Wilhelm: 179.

P

Pelt, Jean-Baptiste: 94, 126.
 Poiret, Camille: 133.
 Poquet, Alexandre: 132.
 Prassl, Karl Franz: 145, 171.

Pycke, Jacques: 159.

R

Rausch, Alexander: 65.

Reynolds, Henry Eduard: 44.

S

Salvadó, Sebastian E.: 30.

Schubert, Franz: 177.

Segui i Trobat, Gabriel: 119.

Sejourné, Paul: 162.

Sobeczko, Helmut Jan: 112.

Sobrino, Mauro: 8.

Stapper, Richard: 109, 110.

Sureda i Jubany, Marc: 51, 169.

T

Tagage J.M.B.: 35, 90.

Thomas, Antoninus Hendrik: 136.

Toker, Franklin: 46, 47.

Tolhurst, John Basil Lowder: 23, 25,
115.

Trombelli, Giovanni Crisostomo: 149.

V

van Dijk, Stephan Joseph Peter: 117,
120, 124, 129.

van Waefelghem, Michael: 20.

Vellekoop, Kees: 79.

Vernet, Placide: 37, 78, 161.

Vilaró, Joan Serra: 27.

Vildera, Anna: 118.

Volk, Paulus: 135.

W

Waddell, Chrysogonus: 122.

Walker, Joan Hazelden: 120, 124, 129.

Wehner, Rita: 178.

Weinert, Franz-Rudolph: 91.

Widman, Antonius: 52, 65.

Wittwer, Peter: 2.

Wooley, Reginald Maxwell: 24.

Z

Zaccagnini, Gabriele: 17.

Zimmermann, Benedict: 87.

Zinsmaier, Paul: 73.

Bibliografia

- Baroffio Giacomo, Manlio Sodi, Andrzej Suski. 2018. "I libri ordinari di origine italiana. Guida ai manoscritti pretridentini. Catalogo e bibliografia". *Latinitas* 6: 67-86.
- Bärsch Jüren. 1998. "Libri Ordinari - bemerkenswerte rheinisch-westfälische Zeugnisse des gottesdienstlichen Lebens im Mittelalter. Liturgiewissenschaftliche Anmerkungen aus Anlass der Veröffentlichung des ältesten Liber Ordinarius der Kölner Stiftskirche St. Aposteln". *Annalen des Historischen Vereins für Niederrhein* 201: 245-253.
- Bärsch Jüren. 2005. "Liber Ordinarius. Zur Bedeutung eines liturgischen Buchtyps für die Erforschung des Mittelalters". *Archa Verbi* 2: 9-58.
- Bärsch Jüren. 2011. Libri Ordinarii als rechtsrelevante Quellen. Zum normativ rechtlichen Charakter hoch- und spätmittelalterlicher Gottesdienstordnungen. W *Pragmatische Quellen der kirchlichen Rechtsgeschichte* (Rechtsgeschichtliche Schriften 28). Red. Hanns Peter Neuheuser, 277-308. Köln: Bohlau Verlag.
- Boguniowski Józef W. 2001. Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce. Kraków: Wydawnictwo Unum.
- Collomb Pascal. 2015. Le Liber Ordinarius: un livre liturgique, une source historique. W *Comprendre le XIII siècle. Mélanges offerts à Marie-Thérèse Lorcin*. Red. Pierre Guichard, Danièle Alexandre-Bidou, 97-109. Lyon: Presses universitaires de Lyon.
- Dufrasne Jean. 1959. Les ordinaires manuscrits des églises séculières conservés à la Bibliothèque Nationale de Paris, Paris. Diss. maszynopis.
- Fassler Margot E. 1985. „The Office of the Cantor in Early Western Monastic Rules and Customaries: A Preliminary Investigation”. *Early Music History* 5: 29-51.
- Foley Edward B. 1988. "The «Libri Ordinarii». An Introduction". *Ephemerides Liturgicae* 102: 129-137.
- Lebigue Jean-Baptiste. 2012. "Mos orandi. La législation des usages liturgiques au Moyen-Âge (XII–XIV s.)". *Revue de l'histoire des religions* 229: 349-373.
- Lohse Tilmann. 2012. Stand und Perspektiven der Liber Ordinarius-Forschung. W *Liturgie in mittelalterlichen Frauenstiften. Forschungen zum Liber Ordinarius* (Essener Forschungen zum Frauenstift 10). Red. Klaus Gereon Beuckers, 215-255. Essen: Klartext.
- Lohse Tilmann. 2015. "Éditer des libri ordinarii. Réflexions et suggestions autour d'un type particulier de livres liturgiques". *Revue Mabillon* 26: 155-177.
- Martimort Aimé-Georges. 1991. Les «ordinaires», les ordinaires et les cérémoniaux (Typologie des Sources du Moyen Âge Occidental 56). Turnhout: Brepols.
- Moines de Solesmes. 1957. Le Graduel Romain. Édition critique. II: Les Sources. Solesmes: Abbaye Saint Pierre.
- Palazzo Éric. 1992. "Les ordinaires liturgiques comme sources pour l'historien du Moyen Âge. A propos d'ouvrages récents". *Revue Mabillon* 3: 233-240.

- Palazzo Éric. 1993. Histoire des livres liturgiques. Le Moyen Âge: des origines au XIII siècle. Paris: Beauchesne.
- Sobeczko Helmut Jan. 1997. Liber Ordinarius z 1563 roku jako źródło do badań nad muzyką kościelną. W *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku. Materiały sympozjum zorganizowanego przez Zakład Muzyki Kościelnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Kamieniu Śląskim w dniach 21-22. 11. 1995 z okazji 20-lecia Studium Muzyki Kościelnej w Opolu* (Sympozja 23). Red. Remigiusz Pośpiech, 75-106. Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego.
- Sobeczko Helmut Jan. 1998. Der Liber Ordinarius der Breslauer Kathedrale von 1563 und seine Ortsangaben für die Feier der Liturgie. W *Heiliger Raum Architektur, Kunst und Liturgie in mittelalterlichen Kathedralen und Stiftskirchen* (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 8). Red. Franz Kohlschein, 187-206. Münster: Aschendorff Verlag.
- Sobeczko Helmut. 2012. 'Liber ordinarius' jako źródło do badań nad liturgią przedtrydencką. W *Powrót do źródeł. Metodologia i teologia w badaniach źródeł liturgicznych* (Ad fontes liturgicos 1). Red. Janusz Mieczkowski, Przemysław Nowakowski, 51-73. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Wydawnictwo Naukowe.
- Suski Andrzej. 2019. Libri Ordinarii. Przewodnik po rękopisach. Wprowadzenie Jan Miazek (Fontes Scrutari V). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Suski Andrzej, Manlio Sodi, Gionata Brusa. 2022. Liber qui dicitur ordinarius. Inventario dei manoscritti (Veritatem Inquirere 8). Roma: Edusc.
- Unitas in pluralitate: Libri Ordinarii als Quelle für die Kulturgeschichte (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 103). Red. Louis van Tongeren, Charles Caspers. Münster: Aschendorff Verlag 2015.
- Wolnik Franciszek. 1998. „Diecezjalne i zakonne Libri Ordinarii źródłem do badania średniowiecznej liturgii śląskiej”. *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 18: 189-211.
- Wolnik Franciszek. 2016. „Rękopisy liturgiczne źródłem do badań historycznych”. *Liturgia Sacra* 22: 69-86.

ANDRZEJ SUSKI, biskup senior diecezji toruńskiej. Studia biblijne odbył w Rzymie (Papieski Instytut Biblijny; Papieski Uniwersytet Gregoriański). Były wykładowca w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie i Wyższym Seminarium Duchownym w Płocku. Jako biskup toruński współorganizował Wydział Teologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i przyczynił się do powstania dwóch naukowych serii wydawniczych: *Fontes Scrutari* (Toruń) i *Veritatem Inquirere* (Rzym). Jest autorem kilkudziesięciu publikacji z dziedziny biblijnej. Opracowuje i wydaje katalogi średniowiecznych rękopisów liturgicznych.